

Özlü, Hüsnü, “Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey’in Millî Mücadele Döneminde Avrupa Eksenli Dış Politika Çalışmaları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/10 (Millî Mücadele’den Millî Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), ss.141-167.

KASTAMONU MİLLETVEKİLİ YUSUF KEMAL BEY’İN MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE AVRUPA EKSENLİ DIŞ POLİTİKA ÇALIŞMALARI*

Hüsnü ÖZLÜ**

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmektedir. / *This article does not require ethical committee permission and/or legal/special permission.*

** Doç. Dr.,

Milli Savunma Üniversitesi, Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara/TÜRKİYE

✉ husnuozlu@hotmail.com

ORCID : 0000-0002-8724-4061

Anahtar Kelimeler: Yusuf Kemal Bey, Meclis-i Mebusan, Hariciye Vekili, Ankara Antlaşması, Türkiye Büyük Millet Meclisi

Keywords: Yusuf Kemal Bey, Chamber of Deputies, Foreign Minister, The Agreement of Ankara, Turkish Grand National Assembly

Öz: Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Osmanlı Devleti’nin son döneminde yaşanan siyasi ve askeri olaylara şahit olmuş, ancak hiçbir zaman umudunu kaybetmemiş ve çöken devletin yerine yeni bir Türk Devlet kurulabileceğine inanmıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan’ına Kastamonu milletvekili olarak seçilmiş ve İstanbul’un işgali üzerine Ankara’ya gelerek Birinci Meclis’e katılmıştır.

Yusuf Kemal Bey Birinci Meclis döneminde gerek milletvekili ve gerekse Hariciye Vekili olarak görev yaptığı sürede 36’sı gizli oturumlarda olmak üzere toplam 67 kez söz alarak konuşma yapmıştır. Bu konuşmaların çok büyük bir kısmı dış politikaya ait konuları kapsamaktadır.

O, Millî Mücadele sırasında ve zaferden sonra, uluslararası siyasi anlaşmaların önemine, Türkiye’nin doğu sınırının emniyet altına alınmasına, millî davanın tüm dünyaya duyurulmasına ve tanıtılmasına önem vermiştir. Yusuf Kemal Bey, Ruslarla anlaşma zemininin hazırlanmasına çalışmış ve Heyet Başkanı olarak 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşmasını ve 20 Ekim 1921 tarihinde de Fransa ile Ankara Antlaşmasını imzalamıştır.

Bu dönemde Ankara Hükümetinin uyguladığı dış politikanın en önemli özelliği, savaş ile diplomasinin birlikte yürütülmesi ve yirminci yüzyılda emperyalizm ile mücadele savaşı veren ülkelere örnek olmasıdır. Bu politikanın amacı ise millî sınırlar içinde millî bir devlet kurmaktır.

Yusuf Kemal Bey, Yeni Türk Devleti’nin kuruluş ve kuruluş döneminde Türk dış politikasının ana çerçevesini belirleyen antlaşmaları hazırlayan ve özellikle Avrupa devletleri temsilcileriyle diplomasi yürüten ve birebir mücadele eden bir politikacıdır. O bu dönemde Mustafa Kemal Paşa’nın yanında yer alan en önemli politikacı ve bilim insanlarından biridir. Bu makalede, Yusuf Kemal Bey’in Bi-

Geliş Tarihi / Received Date: 14.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.12.2020

rinci Mecliste dış politikaya yönelik yaptığı faaliyetler, dönemin meclis zabıt ceridelerinden yararlanılarak değerlendirilmiş ve özellikle Avrupa eksenli dış politika çalışmaları üzerinde durulmuştur.

EUROPE-ORIENTED FOREIGN POLICY STUDIES OF YUSUF KEMAL BEY WHO IS PARLIAMENTARIAN OF KASTAMONU DURING WAR OF INDEPENDENCE

Abstract: Yusuf Kemal Bey witnessed the political and military events during the last period of the Ottoman State, but never lost his hope and believed that a new Turkish State could be established in place of the collapsed state. He was elected as the Kastamonu parliamentarian to the last of the Ottoman's chamber of deputies and he came to Ankara after the occupation of Istanbul and joined the First parliament.

Yusuf Kemal Bey gave 67 speeches in total, 36 of which were in secret sessions, during his first parliamentary period both as a member of parliament and a foreign minister. The large majority of those talks contains foreign policy issues.

He emphasized the importance of international political agreements, securing the Eastern Border of Turkey, attached importance to the announcement and promotion of the national case to the whole world during the National War of Independence and after the victory. Yusuf Kemal Bey tried to lead up to the agreement with the Russians and signed the Moscow Agreement on 16 March 1921 and the Ankara Agreement with France on 20 October 1921 as the Head of Delegation.

The most important feature of the foreign policy implemented by the Ankara Government in this period is that the war and diplomacy were carried out together and it was an example for the countries that fought against imperialism in the 20th century. This policy aims to establish a national state within national borders.

Yusuf Kemal Bey was a politician who prepared the agreements that determined the main framework of the Turkish foreign policy during the liberation and establishment period of the New Turkish State and he especially did struggle with European states by himself. He was one of the most important politicians and scientists who accompanied Mustafa Kemal Pasha during this period. In this article, the activities of Yusuf Kemal Bey in the First parliament regarding

foreign policy. It was evaluated by making use of the parliamentary documents of that period and especially Europe-Oriented foreign policy studies were emphasized.

Giriş

Yusuf Kemal (Tengirşenk), Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi olaylarına şahit olmuş ve bu dönemin ağır şartlarını bizzat yaşamıştır. Ancak o hiçbir zaman ümidini kaybetmemiş ve yeni bir Türk Devletinin kurulabileceğine dair güvenini daima muhafaza etmiştir. O sıkıntılı yıllarda, Mustafa Kemal Paşa 6 Şubat 1920 tarihinde Yusuf Kemal Bey'e çektiği telgrafta onu Meclis-i Mebusan'a milletvekili seçilmesinden dolayı şu şekilde tebrik etmiştir.

Dersaadette Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Beyefendi'ye. Bilvasıta yazılan telgrafnamenin vasıl olup olmadığının iş'arı ve mukadderat-ı atıye hakkında arâ-yı saibelerinden ve istifade ve teâti-i efkâr edilmek üzere bir iki gün Ankara'ya teşrifleri ve yevm-i hareketlerini iş'arını rica ederiz efendim.¹

Mustafa Kemal

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'un işgali üzerine Yusuf Kemal Bey'i Ankara'ya davet etmiş ve o bu davete tereddütsüz icabet ederek derhal yola çıkmıştır. Yusuf Kemal Bey anılarında 27 Mart 1920 tarihinde yola çıkışını şu şekilde anlatmaktadır.

"Ankara'ya gitme zamanım gelmişti. Rıza Nur'a: Haydi Rıza Ankara'ya gidelim. dedim. Rıza Nur, İyi olur! dedi. Bu fikrimizi meclise gelen ve sayıları pek az olan arkadaşlara da açmıştık. Konya mebusu Vehbi Hoca, Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi, biz de memlekete gideceğiz diye bizimle gelmek istediler. Biz müttefik devletlerin İstanbul'u ve demiryolunu işgalini Mütareke Antlaşması'nın ruhuna uygun ve binaenaleyh meşru bulmuyorduk. Onun için bu niyetimizi o zamanki hükümet başkanı Salih Paşa'ya bildirerek bize trende yer tedarik etmelerini istedik. Öylece dört mebus 1920 yılı Mart'ının 27'nci günü Haydarpaşa'dan trene binip yola çıktık."²

Yusuf Kemal Bey bu inançla Millî Mücadeleye katılmış, Mustafa Kemal Paşa'nın kurucu kadrosunda görev almış, kurtuluş ve

¹ Tengirşenk, 1981: 135.

² Tengirşenk, 1981: 135.

zafer için çalışmıştır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinde önce İktisat Vekilliğine ardından Hariciye Vekilliğine daha sonra da iki defa daha Adliye Vekilliği görevine getirilmiştir.

Millî Mücadele sırasında ve mücadelenin zaferle sonuçlanmasından sonra siyasi anlaşmaların önemini, özellikle doğu sınırımızın emniyet altına alınmasının, millî davanın tüm dünyaya duyurulması ve tanıtılmasının önemini vurgulayan Yusuf Kemal Bey, Ruslarla anlaşma zemininin hazırlanmasına çalışmış ve Murahhas Hey'et Başkanı olarak 16 Mart 1921 tarihli Türk-Rus Muahedesi'ni, 20 Ekim 1921 tarihinde de Fransa ile Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır. Yeni Türk Devleti'nin kurtuluş ve kuruluş döneminde Türk dış politikasının ana çerçevesini belirleyen antlaşmaları hazırlayan ve özellikle Avrupa devletleri ile birebir mücadele eden Yusuf Kemal Bey Cumhuriyet döneminin en önemli politikacısı ve bilim insanlarından birisidir.

Bu dönemde Ankara Hükümetinin uyguladığı dış politika, yirminci yüzyılda siyasi ve iktisadi bağımsızlık savaşı veren ülkelere emperyalizm ile mücadele etme ve eşit haklara sahip olma ana düşüncesinde örnek olmuş ve bu düşünce ile uygulanmıştır. Ayrıca bu dönemin en önemli dış politika özelliği savaş ile diplomasinin birlikte yürütülmesidir. Bu süreçte izlenen dış politika Türk ordularının savaş gücünü artırırken diğer taraftan da işgalcilerin direnme gücünü zayıflatmıştır.³

Yusuf Kemal Bey, dönemin Hariciye Vekili olması nedeniyle, meclis faaliyetlerinin önemli bir bölümünü dış politik konulara ayırmış, dış işlerine yönelik çalışmalarda aktif görev almış ve meclisi bilgilendirmiştir. Özellikle hukukçu kimliği ile kanun çıkarma çalışmalarında görev almış ve Birinci Meclis döneminde 40 kez meclis oturumlarında 27 kez de gizli celse oturumlarında olmak üzere toplam 67 kez konuşma yapmıştır.

Kastamonu Milletvekili Yusuf Kemal Bey gerek kurtuluş ve gerekse kuruluş sürecinde Mustafa Kemal Paşa'nın en yakınındaki isimlerden biri olmuştur. O, 1962 yılında, Birinci Meclis'te Mustafa Kemal Paşa ile olan hatırasını şu şekilde anlatmaktadır;⁴

“Meclisin ilk günkü heyecanını unutamam. En yaşlımız olduğu için riyaset makamında bulunan Sinop Milletvekili Şeref Bey'in kısa hitabesini müteakip kürsüye çıkan Mustafa Kemal Paşa, uzun bir mukaddime ile durumu izah ettikten sonra asıl maksada gelerek bu meclisin öteki gibi yalnız murakıp mahiyette bir meclis olmadığını izah ile binaenaleyh, bilfiil mukadderat-ı millîye ile iştigal edecektir. Bunun için de aramızdan seçilecek azanın bugünkü hükümet teşkilatına göre icap eden iş bölümünü yapıp her birinin ayrı ayrı ve cümlesinin müştereken heyet-i muhteremeniz huzurunda mesul olması lazım gelecektir” diye derhal yeni hükümetin kurulmasını istemişti. Fakat bu istek mecliste henüz vaziyeti layıkıyla kavrayamamış olan azalardan bazılarıncı beklendiği gibi karşılanmadı. Hafif tertip de olsa “yeni hükümet kurulması teklifine” karşı itirazlar yükseldi. Mustafa Kemal Paşa, bunları da ikna için vaziyeti biraz daha izah lüzumunu duydu ve “Bütün maddi ve manevi mesuliyeti üzerine almış bulunan Heyet-i Temsiliye 16 Mart 1920 tarihinden bu dakikaya kadar bütün acı safhalara, manzaralara karşı çalışmayı fevkalade vazife bilmıştır. Ve bu mesuliyet takdir edersiniz ki çok ağırdır. Buna daha fazla tahammül edemez. Binaenaleyh tekrar teklif ediyorum: Bu andan itibaren memleket mukadderatını deruhte buyurunuz. Bu vazife o kadar mühim, içinde bulunduğumuz zaman o kadar tarihidir ki mesuliyeti içinizde üç beş kişiye yüklemekle iktifa edemeyiz. Bütün meclis, bütün manasıyla mesul olmak lazım gelir. Millet bizi buraya, ancak bunun için gönderdi. Yoksa mukadderatını beş kişinin eline terk edelim diye değil...” dediyse de yine kani olmayanlar görüldü. Mesela: “Bu fevkalade meclisin memleket idaresini fiilen ele alması icap etmekle beraber, muvakkat hükümet veya benzeri bir şey kurmanın, bugün içinde bulunduğumuz vaziyette büyük mahzurları olabilir” diye taktir verenler vardı. Bunlar bir türlü hükümet kurulması fikrine ısınamıyorlar,

³ Gönülöböl ve Sar, 2013: v-v1.

⁴ Kocatürk, 2005: 110-111.

muvakkat bir icra heyeti yapılmasını istiyorlardı. Meclisin daha açıldığı günden itibaren “kayıtsız, şartsız müstakil devlet” gayesine varılıncaya kadar karşılaşılan güçlükleri tebarüz ettirmek için bu ve benzeri muhalefetlere rağmen, Meclis Başkanlığı'na Mustafa Kemal Paşa seçildikten sonra çalışmaya hız verilerek sarsılmadan yürünmüştür.”

Yusuf Kemal Bey 24 Ekim 1922 tarihinde rahatsızlığı nedeniyle Hariciye Vekilliği'nden istifasını vermiş ve bu istifayı Mustafa Kemal Paşa'nın onaylamasını müteakip, önce Karamürsel'de kayınpederinin çiftliğinde bir süre dinlendikten sonra ameliyat olmak için Viyana'ya gitmiş ve sağlığına kavuştuktan sonra Ağustos 1923'de tekrar Ankara'ya gelerek meclis çalışmalarına katılarak Adliye Vekili olmuştur.⁵

1. Yusuf Kemal Bey'in Kısa Biyografisi

Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey 1878'de Kastamonu'nun o dönemdeki ilçesi Boyabat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sıbyan Mektebi, Boyabat ve Taşköprü Rüştiyeleri'nde 24 Eylül 1888'de tamamladıktan sonra İstanbul Numune-i Terakki, Fatih Askeri Rüştiyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'nde öğrenimini sürdürdü. Yusuf Kemal Bey'in yetişmesinde ağabeyi Abdülhad Nuri Bey'in önemli katkıları olmuştur. Kendisi kardeşi Yusuf Kemal Bey'in eğitimi ile yakından ilgilenerak onu İstanbul'da Şehzadebaşı'ndaki Numûne-i Terakkî Mektebine yazdırmıştır. Yusuf Kemal, bir süre sonra, İstanbul'da Tıbbiye'nin 1. sınıfını bitirmiş ve yaz tatilinde Kastamonu'daki ağabeyi Abdülhad Nuri'yi ziyarete gitmiştir. İstanbul'da Tıbbiye'deki eğitimine devam etmek için geri dönen Yusuf Kemal, burada fikirlerinden dolayı bir kez daha soruşturma geçirmiş, hatta sürgüne gönderilmek istenmiş, O da kaçarak yeniden 1897 yılı sonunda Kastamonu'ya gelip ağabeyinin yanına gelmiştir. Yusuf Kemal Bey Kastamonu'ya geldiğinde ağabeyini ziyarete gelen arkadaşları ile fikir sohbetlerinde de bulunarak bu şehirdeki düşünce akımlarının ve Kastamonu'da cemiyetçilik ve kültür

hayatının gelişimine katkıda bulunmuş ve etki etmiştir.⁶

7 Nisan 1898'de Boyabat Mal Müdürlüğü'nde göreve başladı. Bir yıl çalıştıktan sonra İstanbul'a gelerek Hukuk Mektebine girdi. 4 Ocak 1905'te Mektebi bitirerek diploma aldıktan sonra Ceza Hukuku ve Devletler Özel Hukuku Kürsülerinde öğretmen yardımcılığı yaptı. Ayrıca avukatlık yaptı. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ilanından sonra üyesi olduğu Dersaadet Dava Vekilleri Cemiyeti (İstanbul Barosu) Başkanlığına getirildi. Mebusan Meclisinin 1'inci dönemi için 31 Ekim 1908'de yapılan seçimlerde Kastamonu Milletvekili olarak 5 Kasım'da meclise katıldı. 29 Eylül 1909'da milletvekilliğinden çekildi ve Paris'e gitti. Müfettişlik görevini yürüttüğü sırada Paris Hukuk Fakültesi Siyasi ve İktisadi İlimler Şubesine devam ederek 6 Mayıs 1913'te doktora diploması aldı. Meclis-i Mebusan'ın son dönemi için yapılan seçimde, Kastamonu Milletvekili olarak Meclise katıldı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgalinden sonra 27 Mart 1920'de İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya geldi. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulundu (Ek 1).

3 Mayıs'ta ilk İcra Vekilleri Heyetinin oluşturulmasında İktisat Vekilliğine seçildi. 25 Mayıs'ta Sovyet Rusya ile bir anlaşma zemini oluşturulmasına memur edilerek Hariciye Vekili Bekir Sami Bey (Amasya) ile birlikte Meclisten ayrıldı. Moskova'da Sovyet Liderleri ile yaptığı görüşmeler sonucu parafe edilen anlaşma ve önerilerle 11 Ekim'de Ankara'ya döndü. Bu arada İktisat Vekilliğinden istifa etti ve 30 Ocak 1921'de Adliye Vekilliğine seçildi. Moskova'da 21 Temmuz 1921 tarihinde Türk-Sovyet Anlaşmasını Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa ile birlikte imza etti. 16 Mayıs 1921'de Hariciye Vekilliğine seçildi. Aynı gün diğer İcra Vekilleri ile birlikte istifa etmekle beraber 19 Mayıs'ta yeniden İcra Vekilleri Heyeti Reisi seçilen Fevzi Paşa kabinesinde yerini korudu. 13 Eylül'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Temsilcileriyle Kars'ta yapılacak Konferans için Hükümetin görüşünü

⁵ Tengirşenk, 1981: 272-273.

⁶ Yakupoğlu, 2007: 170-175.

TBMM'de açıklayarak 13 Ekim'de anlaşmanın gerçekleşmesini sağladı. 3 Haziran'da Ankara'ya gelen Fransa Temsilcisi Franklin Bouillon ile yapılan görüşmeler sonucu 20 Ekim'de Ankara İtilafnamesi'ni imzaladı. Malta esirlerinin değişmesi için 23 Ekim 1921'de İngilizlerle anlaştı. 12 Temmuz 1922'de Rauf Beyin (Sivas) Başkanı olduğu İcra Vekilleri Heyetinde Hariciye Vekili seçildi. Ancak ağır bir rahatsızlık geçirmesi nedeniyle üç ay izinli sayılması kabul edilerek Hariciye Vekâleti Vekilliğini Rauf Bey üstlendi. Lozan Barış Konferansına Baş Delege olarak katılacak İsmet Paşa'nın Hariciye Vekâletine atanabilmesi için vekâletten istifa etti.

2'nci dönemde Sinop'tan Milletvekili seçildi. 2 Ocak 1924'te Londra Temsilciliğine atandı. 16 Mayıs'ta istifa ederek yasama görevine döndü. Ankara Hukuk Mektebinin açılmasında (5 Kasım 1925) İktisat Profesörlüğüne getirildi. 3'üncü dönemde tekrar Sinop'tan Milletvekili oldu. 26 Eylül 1930'da İsmet Paşa Kabinesinde Adliye Vekâletine atandı. 5 Mart 1931'de Meclisin yeni seçim kararı almasından sonra 4'üncü Dönemde yeniden Sinop'tan Milletvekili seçilmesiyle 5 Mayıs 1931'de oluşturulan İsmet Paşa kabinesinde tekrar Adliye Vekilliğine getirildi. 23 Mayıs 1933'te istifa suretiyle ayrılarak Ankara Hukuk Fakültesindeki Profesörlüğünü sürdürdü. 5'inci ve 6'ncı dönemlerde Sinop Milletvekili olarak yasama görevine devam etti. 7'nci Dönemde Cumhuriyet Halk Partisine aday gösterilmedi. 8'inci dönemde Demokrat Parti listesinden Sinop Milletvekili seçildi. Ancak yönetim ile uyuşmazlığa düşerek partiden çıkarıldı. 19 Temmuz 1948'de Millet Partisinin kurucuları arasında yer aldı. 1950 seçimlerine katılmayarak İstanbul'da avukatlık yaptı. 27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra 6 Ocak 1961 tarihinde faaliyete başlayan Temsilciler Meclisine Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Temsilcisi olarak katıldı. 15 Nisan 1969'da İstanbul'da vefat etti.⁷(Ek 2)

⁷ Çoker, 1994: 627-629. (TBMM Arşivi, Birinci Dönem Milletvekilleri Muamelat Defteri.; TBMM Arşivi, Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in 266 nolu sicil dosyası.)

2. Yusuf Kemal Bey'in Dış Politika Hakındaki Değerlendirmesi

Millî Mücadele sürecinde bir taraftan askerî harekât yapılırken, diğer taraftan da siyasi çözüm arayışları devam ettirilmiştir. Bu kapsamda Ankara'da hükümetin kurulması ve dış politika esaslarının belirlenmesinden sonra ikili ilişkiler hız kazanmıştır. Bu kapsamda 1921 yılının ortalarında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey dış politika hakkında meclisi bilgilendirmiş ve şu konuşmayı yapmıştır.⁸

“Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin şark devletleriyle olan ilişkilerinden; öncelikle müttefik ve kardeş Afganistan'la olan ilişkilerimizin eskisi gibi çok iyi bir şekilde devam ettiği ifade edilmiştir. Rusya Devleti ile olan ilişkilerimiz 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan antlaşma çerçevesinde devam ediyor. Sovyet Rusya'nın Büyük Millet Meclisi Hükümeti nezdine göndermiş olduğu sefir Naçarnarus cenapları son günlerde Ankara'ya geldi. Müştereken dostluğumuzu daha ziyade takviyeye çalışıyoruz. Cenubi Kafkas Cumhuriyetleriyle olan münasebatı siyasiyemize daha sarîh ve daha muntazam bir şekil vermek üzereyiz. Komşumuz İran Devletiyle yakında ilişki tesisini ümit etmekteyiz. Londra'ya azimetlerinde yedlerine verilmiş olan salâhiyetnamelerde sarahaten tayin edildiği veçhile Londra Konferansı nezdinde Türk Milleti'nin hukukunu müdafaaya memuriyet ve bu sıfatla muahede ve mukavele akdine mezuniyet verilmiş olan muhterem Selefim Sami Beyefendi'nin Avrupa'da imza etmiş olduğu itilâfnamelerin salâhiyeti haricinde ve talimatı hilâfında olduğu görülerek hükümet ve meclisimizce reddedildiği malûmunuzdur. Hükümetimiz Fransa Cumhuriyeti Hükümetini bizimle, şekli ve muhteviyatı her ne olursa olsun bir itilâfname akdine kalkışmasını, aramızdaki hali harbi izale etmeyi arzu eylediğine delil addiyle hükümeti müşarüneyhaya Misak-ı Millî dairesinde bazı tekliflerde bulunmuştuk. Bu tekliflere kabul veya ret yollu bir cevabı resmî henüz verilmedi. Fakat bu arada Zonguldak'taki Fransız askerlerinin kısmı âzamanın geriye alındığını öğrendik ve Ankara'ya gelen muteber bir Fransızla da hususi mükâlemeler halinde iki

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 27.06.1921, Cilt 11, İçtima 2: 61.

millet arasındaki hali harbin izalesi çarelerini taharri ettik. İtalya'nın da memleketimizdeki askerlerini çekeceğine dair son günlerde vermiş olduğu va'adin incazına intizar etmekteyiz. Avrupa veya İstanbul ajanslarından naklen deveran etmekte olan gayiatan Hariciye Vekâleti'ne henüz resmî ve ciddî bir malûmat yoktur. Bazı yerlerde bizi, sözümüzde durmamakla itham etmek istiyorlar.

Türk ve Müslüman, sözünün eridir ve bu seciyesi dost ve düşman bütün cihanın müsellemidir. Türk ve Müslüman, ahbine vefa eder. Fakat bu ahit, şerait dairesinde yapılmış, söz yolu ile verilmiş olmak lâzımdır.

Takip ettiğimiz ve edeceğimiz siyaset, Türkiye Büyük Millet Meclisince ve umum milletçe vazî ve kabul edilmiş olan esaslardan ayrılamaz. Davamız, millî hudutlarımız dâhilinde istiklali kâmilimiz ve hâkimiyeti tammemiz ve her türlü müdahâlâtan azade olarak inkişafımızdır. Siyaseti hariciyemiz bu davanın tazammun ettiği metaneti milliyeyi istihşalden başka bir gayeyi güdemez. Bunun içindir ki, bu davamızın meşruiyetini fiilen, resmen, cidden teslim edenlerle tabîî dost oluyoruz ve olacağız. Hakımızı zorla elimizden almak isteyenlere vermeye çalışacağız ve vermeyeceğiz. Hürriyet, istiklal ne demek olduğunu bilen milletlerin er ve geç mutlaka bizim hakkımızı da teslim edeceklerine kaaniiz. Sahai medeniyette bir an evvel biz de ilerlemek istiyoruz. Ana topraklarına hâkim olmasını arzu eden ve buna karar veren Türk Milleti bunun cihan tarafından kabul edildiğini gördükten ve bunu istihşal ettikten sonra cihanın fenniyyatından, cihanın sermayesinden elbette istifade edecektir. Siyaseti hariciye hakkında söyleyeceğim sözler bunlardan ibarettir.”

Yusuf Kemal Bey bu konuşması ile Millî Mücadele'nin ve Misak-ı Millî'nin gerekçesini ve uluslararası alanda tanınması için yapılan mücadeleyi ve kararlılığı ortaya koymaktadır.

Avrupa seyahatinden dönen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey 27 Haziran 1921 tarihinde meclis kapalı oturumunda milletvekillerini şu şekilde bilgilendirmiştir;⁹

“Efendim, avdetten beri vakit bulamadım. Onun için her şeyden evvel meclisin gösterdiği azim teşekkürlerin pek ziyade minnettarı olduğum halde bana tevdi buyurduğunuz vazifeyi ifa edebileceğimi bilemiyorum. Fakat her yerde, her vakit bundan evvelki olduğu gibi bütün mevcudiyetimle çalışıyorum ve ümit ederim, alnı açık olarak çıkıyorum. Bugüne kadar böyle çalıştım, bundan sonra da sizden aldığım kuvvet ve cesaretle ifayı umura çalışacağım. Burada izah edeceğim mesele hakkında evvelce malûmat verildiği için hulâsa arzedeğim. Şu günlerde yakın olarak Fransızlarla görüştük. Onun için o mesele hakkında arzı malûmat edeceğiz. Gerek gazetelerde ve gerek halkın lisanında İngilizler gelmiş, gitmiş müracaat ediyorlarmış vesaireye ait halkın ağzında bazı lâkırdılar var. Sonra bir iki kelime ile bir Bulgar heyeti geldi. Onlar hakkında arzı malûmat edeceğim. Sonra Amerika ile bazı münasebatı ticariye tesisine çalışmaktayız. Sonra İtalya mümessilinin Ankara'ya muvasalatında, memleketimizin İtalyan askerlerinden tahliyesinden sonraya talik edilmesini rica ettik. Sonra İngilizler ile üsera mübadelesi hakkında arzı malûmat eylerim. Daha sonra eğer tacil buyurursanız bir iki güne kadar Rus muahedesi... Addetmeyerek Cenubi Ruslarla hükümetleriyle münasebatımız hakkında malûmat arzu buyurursanız onu arzedeceğim.

Celsei hafiyyede bu malûmatı arzettikten sonra celsei aleniyyede bir kaç söz söyleyeceğim. Onun için müsaadenizle Fransızlar işinden başlayayım. Fransız işlerinin tarihçesi malûmu âlinizdir, Londra'da Fransız Reisi Hükümetiyle Heyeti Murahhasımız Reisi Bekir Sami Bey arasında bir itilâfname imza edildi idi. O itilâfname Meclis-i Âlinizde reddedilmiş, sonra Hükümetçe de reddedilmiştir. Yurt üzerinde hükümetimiz her ne şekil olursa olsun Fransa Hükümeti tarafından böyle bir şeyin imza edilmesini Fransa'nın behemahal harbi izale ettiğine delil addedersek Fransa'ya karşı bazı teklif dermeyeran etmiş, hükümetimiz o teklifin aynı bizim tarafımızdan en evvel dermeyeran edildiği için Misak-ı Millî'den harice çıkamadık. Onun için o teklif tamamen Misak-ı Millîmize muvafık olarak dermeyeran edilmiş, Fransa Hükümeti bunu kabul veya red suretinde cevabı resmî vermemiştir.

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 27.06.1921. Cilt 2, İçtima 43: 90-96.

Yalnız buradan gönderdiğimiz memurumuza Suriye'de bir Fransız memuru, bir Fransız Generali bu meseleleri müzakere edebilecek meseleler olmayıp hariçte müzakere edilecek bir mesele olduğu için memurumuz avdet etmiş, sonra buraya Franklin Bouillon namında harp zamanında bir nevi Hariciye Nezareti demek olan Mission Nezaretinde bulunmuş ve bir zamanlar Fransa, Meclis-i Mebusan'da Hariciye Encümeni Riyasetinde bulunmuş bir zattı. Bu zatın elinde salâhiyeti resmiyesi yoktu. Fakat her türlü ahvali gösteriyordu ki, bu zat Fransa Hükümeti'nin malûmatı tahtında gelmiştir, Paşa Hazretleri tarafından ne cevaplar verildiğini ve kendilerinin ne söylediğini mümkün olduğu mertebeye zabtettirmek istedik... İstihdam ettik. Önün sözünü Türkçeye tercüme ettirmek ve Paşa Hazretlerinin sözlerini Fransızcaya tercüme ettirmek için o sözleri yazdırdık. Mesele bütün vuzuhu ile malûm olur. Mükâlemenin bütün safahatında Hariciye Vekâleti de hazır bulundu. Eğer neticede mesuliyet terettüp ederse Hariciye Vekili bu mesuliyete mütehammildir. Yalnız mesele'nin başlangıcı Hariciye Vekili olmadığı bir zamanda yani hükümetimiz tarafından yapılmış olan teklifler Hariciye Vekili'nin işe başlamasından evvel cereyan etmiş olduğu için böyle cereyam zarurî ve tabii idi Şarktan gelen Hariciye Vekiliniz vukuatı siyasiye hakkında hemen hemen hiç malûmatı yoktur...

3. Avrupa Devletleri ile İlişkiler ve Yusuf Kemal Bey'in Meclis Değerlendirmeleri

3.1. Anadolu'da Yunan Mezalimi

15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ile başlayan ve Batı Anadolu'da hızla ilerleyen, yaklaşık dört yıl süren Yunan işgali sırasında pek çok bölgemizde katliama varan zulümler yaşanmıştır. İlgalden, demografik yapıdan, sosyal hayata, ekonomik ilişkilerden siyasi yapıya kadar her yönüyle olumsuz etkilenen bölgede çok büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Bu işgal hareketi her ne kadar Yunanlar tarafından gerçekleştirilse de İtilaf Devletleri, Batı Anadolu'da nüfus olarak azınlıkta olan bir milletin çoğunluğu teşkil eden bir millet üzerinde tahakküm kurmasına neden olan bir kararın

altına imza attıkları için yaşananlardan sorumludurlar. Zira bu planın gerçek aktörleri Paris Barış Konferansı'nda bu hazırlığı yaparak uygulamaya koymuşlardır.

Türk İstiklal Savaşı döneminde, özellikle Yunan ordusunun geçtiği yerlerdeki köyleri yakması ve masum insanları katletmesi neticesinde Türk tarihinin en dramatik yılları yaşanmıştır. Yaşanan bu Yunan mezalimi hakkında açılan müzakere münasebetiyle Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey 7 Temmuz 1921 tarihinde mecliste şu beyanatı vermiştir;¹⁰

“Harb-i Umumi zamanında hududumuz her taraftan kapalı iken ve memleketimizde istediğimiz gibi hareket ettiğimiz anlarda, zamanlarda Türklerin Rumlara karşı gösterdiği harekâtı insaniyenin bugün Yunan hükümetinden pek güzel bir mukabelesini görüyoruz. Türkler; demin arkadaşımız Şeref Bey'in buyurduğu gibi, ta Fatih zamanından beri Rum ırkına karşı ne kadar insani bir surette hareket etti iseler... (Ermeniler de var sadaları) şimdi mevzuubahsolan Rumlardır... Bugün mevzuubahsolanlara karşı diyorum... Bugünkü Yunanlılarla, onlar, dün bizim tebaamızdı, onlara karşı ne kadar insani ve ne kadar evamiri insaniye dairesinde hilm ile lütf ile merhamet ile ve hattâ bazan fazla olarak af ve saffhle muamele ettik isek bugün elinde silahı olmıyan zavallı Türklere karşı; bir elinde silahı olanlara karşı değil... Çünkü elinde silahı olan Türklere karşı tecavüzde Türk hiçbir vakit şikâyet etmez elinde silahı olmayan Türklere karşı yapılan bu fecayi, tarihte ve tarihi medeniyette ve hâlihazırda bize karşı yarım medenidir diyenlere karşı pek güzel bir misal teşkil edildi. Cihanı medeniyet görsün, cihanı medeniyet anlasın; Anadolu'da oturanlar etrafını çevirmişler, hiçbir şeyden anlamazlar; her türlü kavaidi insaniyeyi ref ederler; yakarlar yıkarlar mı? Yoksa onların himayesi altında, onların verdiği silahla hareket eden Yunanlılar; Türk hukukuna kahpece, insanca olmıyarak hücum ederler mi? Görsünler...

Hariciye Vekâleti 23 Nisanda Yunan Hariciye Nezareti'ne bilvasıta şunu göndermiştir: “İnönü'de mağlup olan müstevli Yunan ordusu ricatı esnasında vicdanı beşerin tit-

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 09.07.1921, Cilt 11, İçtima 48: 205-206.

remeksizin düşünemeyeceği zulüm ve itisafat ve tahribat ika etmiştir. Bir memleketi tahliyeye mecbur olan ordular, asla böyle tahribat icra etmemişlerdir. Bilecik ve Söğüt gibi binlerce haneleri muhtevi olan mahaller birer enkaz yığınının başka bir şey değildir. Buraların ormanlara ve dağlara iltica edemeyen ahalişi müthiş işkencelerden sonra bilâtefrikı sin ve cins katledilmişlerdir...

“Sonra bilvasıta Dersaadet’te İspanya Sefirine, Amerika, Fransa, İtalya fevkalâde komiserlerine şu protestonameyi göndermiştir. Gerek Roma’da ve gerek Paris’te bulunan murahasalarımıza oralarda da lâzım geldiği surette neşredilmek üzere; Müslüman cemiyetlerine tebliğ olunmak için de şunu göndermiştir: Anadolu’da Yunanlılar tarafından yapılan harb günden güne bir mahvü tahrir harbi şeklini almaktadır. Eskişehir, Karahisar, muharebatındaki hezimetlerini takibeden günler zarfında irtikâb ettikleri mezalim yetmiyormuş gibi henüz ordumuz tarafından tahlis edilmeyen mahallerdeki Müslüman halkını katletmeye devam ve menatıkı mezkûreden de ricat etmeye mecbur oldukları vakit oralarda zihayat hiçbir şey bırakmamak azmiyle cephe gerisini tahrir ve ihrak ediyorlar. Cihan efkârı umumiyesinin bu feveran eden zulüm ve vahşete lâkaydane nazarendaz olacağını katiyen zannetmiyoruz. Yunan hükümeti ve ordusunun Müslümanlara tevcih ettiği bu mahvü tahrir siyasetindeki gayei yegâne, memleketimiz Müslümanlarını mukabelei bilmişle sevk suretiyle Hıristiyan dünyasının efkârını aleyhimize çevirmektir. Devletlerin müdahalesi bu fecayie nihayet vermediği takdirde bundan tevellüd edecek netayicтен katiyen mesuliyet kabul etmeyeceğimizi arz eder ve zatı asilanelerince vaki olacak müdahale ve teşebbüsün seri ve hayırlı netayicine iktiran edeceği ümidiyle takdimi ihtirama eylerim efendim.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey; son olarak efendim, İzmit kıtali hakkında şu protesto telgrafını çektik demektedir;

Protesto sureti

“Yunan Ordusu İzmit’i tahliyeden evvel üç yüz Müslüman’ı katletmiş ve Sultan Camii etrafında kâin mağazaları da yakmıştır. Katledilen vatandaşlarımızın fotoğrafları şehirde bulunan Amerikalılar tarafından alınmıştır. Zati âlilerine bu cinayati bildirmekle beraber hükümeti metbuanıza kemali nefretle protesto ettiğimizizin iblâğını rica ederim. Yunan Ordusu tahliye etmek mecburiyetinde kaldığı havalide bir plan dâhilinde ika ettiği bu fecayi Ankara Hükümetini milletimizin heyecanını teskin edebilmek için pek müşkül bir mevkide bıraktığını ilâve etmek ıstırarında bulunduğunu zannederim.”

Telgraf sureti

Anadolu Garbi ve Trakya’da Yunanlıların icra ettikleri mezalim malûmuâlileridir. Birçok vatandaşlarımız buldukları mahallerden Yunanistan’a nakledilmiş olup orada sefil ve perişan bir halde sürünmektedirler. Bunlardan esnanı askeriye haricinde bulunanlarla malûl ve kadınların istihlâsı için Hilâli Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla beynelmilel Salib-i Ahmer nezdinde teşebbüsâtı müessirede bulunmasını ve Yunanistan’da kalacak esiri harblerimizle esnanı askeriye dâhilinde bulunan vatandaşlarımıza daha insani bir surette muameleyi temin zımnında beynelmilel Salib-i Ahmer Cemiyeti’nin bir tahkik heyeti göndermesini temin buyurmanızı bilhassa rica eder ve bu bapta cevap namei âlilerine sabırsızlıkla intizar eylerim efendim.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal

Yusuf Kemal Bey, Birinci Meclis’te Hariciye Vekilliği görevine getirildikten sonra özellikle dış politika konularında milletvekillerinin soruları ile muhatap olmuş ve bu sorulara cevap vermek durumunda kalmıştır. Bu süreçte yaptığı tüm açıklamalarda temel çıkış noktası Misak-ı Millî olmuş ve Millî Mücadele’nin haklı gerekçelerini ortaya koymaya çalışmıştır. 3 Haziran 1922 tarihinde Edirne Milletvekili Faik ve Kars Milletvekili Cavid Beyler, Nihad Reşad Beyin¹¹ İngiltere Parlamentosu’nda

¹¹ Çelik ve Öncel, 2008: 159-165. Hidroklimatoloji profesörü ve siyaset adamı, milletvekili, bakan, yazar olan Nihat Reşad Bey, 1883 yılında İstanbul’da doğdu. Askerî Tıbbiye (Tıp Fakültesi)’den yüzbaşı rütbesiyle

mezun oldu. Siyasi çalışmaları yüzünden yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Tıp Fakültesi sınavını verdi (1916) bir süre Fransa’da hekim olarak çalıştı. 1920-21 yıllarında Doğu işlerini görmek üzere Londra

“Trakya'nın müstakil ve bitaraf bir devlet halinde kalmasına ve boşazların itilâf kuvayı askeriyesi tarafından işgaline Ankara'nın muhalefet etmeyeceğine dair söz söylediği”¹² hakkında bir soru sorulmuş ve Yusuf Kemal Bey'den cevap istenmiştir. Yusuf Kemal Bey tarafından bu haberin kaynağında İngiltere'de yayınlanan Daily Telegraph Gazetesi olduğu ve bu gazetenin taraflı yazılar yazdığı, Hariciye Vekâleti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına mümessillerimizden gayrı hiçbir kimseye salâhiyet vermediği, Nihad Reşad Bey'in murahhas tayin edilmediği şeklinde açıklanmıştır.¹³

Millî Mücadele döneminin en önemli ve hassas konularından biri Yunanistan ile yürütülecek müzakereler konusudur. Bu konuda mecliste sık sık tartışma ve görüşme yapılmış ve milletvekillerinin konu hakkındaki soruları Yusuf Kemal Bey tarafından cevaplanmıştır. Bu kapsamda söz konusu konu 1922 yılı Haziran ayında mecliste tartışma konusu yapılmış ve Yunanistan ile müzakerelerin nasıl yürütüleceği konuşulmaya başlanmıştır. Bu konuda Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey'in, Yunanlarla doğrudan doğruya müzakerata girişilip girişilmediğine dair sorusuna, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey şu şekilde cevap vermiştir,¹⁴

“...Hüseyin Avni Beyefendi tarafından son zamanlarda bizim güya Yunan Hükümetine sulh için müracaat ettiğimize ve bazı şeraiti sulhiye teklif ettiğimize ve şeraiti sulhiyemizin onlar tarafından muvafık görülmediğinden reddine dair yine matbuatta bazı yazılar

görüldü. Hükümetin bundan haberi var mıdır? Hükümet böyle birini memur etmiş midir? Ve saire var mıdır? Yolundadır. Daima arz ettiğim gibi arkadaşlar böyle en mühim bir meselede Hükümet, Büyük Millet Meclisi'nin haberi olmaksızın şeraiti sulhiye teklif etsin. Hem doğrudan doğruya bir Yunan Hükümetiyle, bir Yunan nazırıyla görüşsün. Böyle şeylerin katiyen aslı yoktur. Malûmu âliniz arkadaşlar, biz cihana öteden beri ilan ediyoruz. Biz harb için harb etmiyoruz. Biz pek meşru, pek mukaddes mekasid-ı milliyemizi istihsal için harb ediyoruz. Kuvvetimizi, kudretimizi bu makasidimizi istihsale kâfi görüyoruz. İnşallah bunu tezyid edeceğiz. Ve bunu bir gün elbette istihsal edeceğiz. Bu hakkımız hasım tarafından teslim olunmaya başladı ise ki son bombardıman onu göstermiyor eğer istiyorsa Yunan Hükümeti, doğrudan doğruya bize müracaat edebilir. Yoksa Hükümetimiz tarafından, Hariciye Vekâleti tarafından böyle bir müracaat olmamışlar. Bunlardan başka bendenizin bildiğim bir cihet yoktur...”

Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere dönemin koşulları içinde bir taraftan askeri mücadeleye devam ederken bir taraftan da barış müzakereleri tartışmaları sürdürülmekte, ancak bu süreçte Türk Hükümeti haklı davasında işgale karşı sonuna kadar mücadele edeceği kararlılığını göstermektedir.

Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın bu dönemde izlediği genel politika, İtilaf Devletleri'yle ayrı ayrı anlaşmalar yaparak Yunanistan'ı kısıpca almaktı. Böylelikle müzakerelerde anlaşma sağlanan devletlerin Türkiye'ye destek vermesi hedefleniyordu. Bu çerçevede özellikle Sovyet Rusya ile yapılan anlaşmalar, Fransa ile Sakarya Meydan Muharebesi sonrası yapılan antlaşma

Konferansı'nda Türk heyetine danışmanlık, Lozan Barış Konferansı'nda Türk basın temsilciliği yaptı. 1936'ya kadar yurtdışında yaşadı. 1937'de Yalova kaplıcaları müdür ve başhekimliğine getirildi. Bu sırada Atatürk'ü tedavi etmekle görevli hekimlere katıldı. Millî Mücadele yıllarında Paris'te bulunan Nihat Reşad Bey, millî gelecek endişelerini orada yaşamış ve orada bulunan bir Türk vatandaşı olarak memleketine, elinden gelen hizmeti yapmaktan geri durmamıştır. Dr. Nihat Reşad Beyin yaptığı bu çalışmalar Atatürk'ün dikkatini çekmiş 1921 tarihlerinde Londra'da düzenlenen konferansta Ankara Hükümetini temsilen görevlendirilmiştir. Daha sonra Paris'te Ankara Hükümetinin yarı resmi temsilciliğini yapmış ve

Ankara Antlaşması'nın imzalamasına katkıda bulunmuştur. Lozan Konferansı'na Türk heyetinde müşavir ve Paris basın temsilcisi olarak katılmıştır. 1936'da Atatürk tarafından yurda çağrılarak, Yalova kaplıcalarının başına getirilmiştir. Yalova'yı Avrupa'daki emsalleri seviyesine getiren Dr. Nihat Reşad Bey, Atatürk'e ilk kez siroz teşhisini koymuş ve Atatürk'ün son hastalığının tedavisine sürekli hekimlerinden biri olarak katkıda bulunmuştur. 1961 yılında vefat etmiştir.¹² TBMM Zabıt Ceridesi, 08.06.1922, Cilt 20, İçtima 50: 257.

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 08.06.1922, Cilt 20, İçtima 50: 258.

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 08.06.1922. Cilt 20, İçtima 50: 259.

ve son olarak da İtalya ile yakınlaşma ve görüşmeler bunun en önemli göstergesidir.

3.2. İşgale Karşı İlk Zafer ve Londra Antlaşmasına Yönelik Meclis Tartışmaları

Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında, 10 Ağustos 1920'de imzalanmış olan Sevr Barış Antlaşması'nın bazı maddelerinin yeniden düzenlenmesi için Londra'da 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihleri arasında toplanmış olan Londra Konferansı görüşmeleri, Türk ordularının Birinci İnönü Muharebesi'ni kazanması sonucunda gerçekleşmiştir.¹⁵ Bu konferansa İtilaf Devletleri, TBMM'yi tanımadıkları için yalnızca Osmanlı Hükümetini davet etmişler daha sonra da Mustafa Kemal'in de Konferansa delege olarak katılabileceğini veya bir temsilci yollayabileceğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmişlerdir.¹⁶ Osmanlı Hükümeti İtilaf Devletleri'nin bu önerisini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya iletmış, ancak TBMM bu teklifi kabul etmeyerek çağrılmadığı bir konferansa katılamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine İtilaf Devletleri, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza aracılığı ile TBMM'yi resmen Londra Konferansı'na davet etmiş ve konferans 27 Şubat 1921 tarihinde Londra'da başlamış ve 12 Mart 1921 tarihine kadar devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey Antalya üzerinden önce Roma'ya ve resmi davetten sonra da oradan Londra'ya gitmiştir.¹⁷ İtilaf Devletleri Konferansta, Sevr Antlaşması'nda küçük değişiklikler yaparak ve toplantıya katılan Osmanlı Sadrazamı Tevfik Paşa ile Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey arasında ayırım yaratarak amaçlarına ulaşmak istemişler fakat başaramamışlardır.¹⁸

Londra Mütareke teklifine karşı Hariciye Vekâletince hazırlanan cevabi nota şu şekildedir:¹⁹

“Cevabi Nota müsveddesidir.

...İzmir'e çıkan Yunan ordusunu cihan medeniyetinin malûmu olduğu üzere sayısız İslam

kanını heder etmek, nihayetsiz tahribata sebep olmak suretiyle idame eylediği istila harbine nihayet vermek maksadı sulhperveranesiyle Düveli Muazzama Hariciye nazırlarının vaki olan mesailerine karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti şükran ve minnettari hisleriyle mütehasstir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Türk topraklarını tahliye ettirmek niyeti sarıhasiyle teklif olunan mütarekeyi bu noktai nazardan esas itibarıyla kabul eder. Ancak hasmımızın bütün cihan nazarında duçarı takbih olan istilâ harbine yeniden ve taze kuvvetlerle başlaması ve bu suretle bir taraftan Türkiye'yi yeni fedakârlıklara mecbur etmesi, diğer taraftan dahi âlemin sulh ve rahatını ihlal etmesi için mütarekenin kendisine fırsat vermesini terviç etmekte de mazurdur. Hükümetimin bu husustaki mazeretini haklı gösterecek esbap, Düveli Muazzamanın dahi malûmu olduğu veçhile, eksik değildir. Filvaki 1921 senesi Mart'ında Londra'da düveli müşarünileyhinin iadei sulh için vaki olan sâylerine Kral Kostantin Hükümeti, ordusuna muvaffakiyetsiz bir taarruzu emretmek suretiyle cevap verdiği gibi aynı sene Haziranında Paris'te Düveli Muazzama Hariciye nazırlarının sulhüne dahi Kral Kostantin fatihane bir va'zı ile izmir'e çıkararak birçok kan, can ve mal pahasına ordusunu akim bir taarruza sevk etmekle mukabele eylemiştir...

Bu misaller karşısında hükümetim mütareke için şartı esasi olarak mütareke ile beraber tahliye ameliyesine iptidar olunmasını elzem addetmektedir. Halbuki 23 Mart tarihli notayla tebliğ olunan mütareke şeraiti tahliyeyi ve harbin yeniden avdet etmemesini kâfil olmadığı gibi böyle bir ihtimal karşısında ordumuz için uzun müddet devam edecek bir kontrol neticesiyle vatan müdafaaî meşruasma gayrimüsait şerait altında yeniden girişmek mecburiyetini tahmil eylemektedir...

...Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti mütareke müddetinin Anadolu'nun tahliye müddeti olan dört aydan ibaret olmasını teklif ve tahliye, hitamında müzakeratı evveliyeyi sulhiye neticelenmemiş olursa mütarekenin kendiliğinden üç ay daha imtidadına muvafakat eyleyler. Tahliyenin tarzı icrasına

¹⁵ Kara, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Yıl 16 Sayı 24: 252, Tansel, 1991: 33.

¹⁶ Sonyel, 2003: 119-120.

¹⁷ Atatürk, 1986: 770.

¹⁸ Öztoprak, Kasım 1955: 586; Jaeschke, 1991: 142.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04. 1922, Cilt 18, İçtima: 518-519.

gelince: Hükümetin mütareke mebdeinden itibaren ilk on beş gün zarfında (Eskişehir-Kütahya-Afyon Karahisar) hattı umumisinin ve mütareke mebdeinden dört ay zarfında İzmir dahi dâhil olduğu halde arazi-i meşgulenin tamamen tahliye edilmiş bulunmasını zaruri görmektedir...²⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Hariciye Vekili

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey mecliste yaptığı konuşmada konu ile ilgili şu şekilde bilgilendirmede bulunmuştur.

“Arkadaşlar, Avrupa’da millî davamızı daha yakından lâzım gelenler nezdinde müdafaa etmek ve mümkün olduğu merite oralar-daki gerek ricali hükümetin gerek efkârî âmenin bizim hakkımızda neler düşündüklerini öğrenmek üzere bana Avrupa’da bir seyahat icrasına Meclis-i Âliniz müsaade etmişti, Avrupa’da müdafaa edeceğimiz dâva benim tarafımdan düşünülerek esbabı mucibeler bulunularak müdafaa edilecek bir dâva değildi. O dâva Türkiye halkının istiklal ve hürriyeti davası idi. Bu davanın müdafaası elbette ve elbette maatteessüf sözden ziyade zavallı Türk kanının dökülmesine mütevakıf idi. O mübarek kanlar döküldü. O davayı müdafaa eden tabii bu idi... Ve söylediğim sözler, dermeyer ettiğim mülâhazat hepsi Meclis-i Âlinizden, daha doğrusu efradı milletten bana mülhem olan şeyler idi. Ankara’dan İstanbul’a kadar yollarda ufak ufak çocuklara verinceye kadar bütün ahaliden işittiğim sözler, İstanbul halkı da içinde dâhil olduğu halde, bana “Misak-ı Millî”nin müdafaasını emrediyorlardı. Ben de bu hususa çalıştım, bu cihet hakkında uzun uzadıya izahat vermeye hacet yoktur.

Bu malûm idi. Avrupa ya seyahatımda bir şey gördüm; o da diyebilirim ki bütün Avrupa, bütün Amerika efkârında, bilhassa benim seyahat icra ettiğim yerlerde Türk davasının haklı olduğuna yavaş yavaş hasımlarımızın bile inanmaya başlamaları hakikati idi. Yani iki seneden beri akan mübarek Türk kanlarının heder olmadığı sabit oluyordu.

Büyük Millet Meclisi’nin tuttuğu yolun doğru bir yol olduğu anlaşılıyordu. Avrupa’da gördüğüm şeylerin hulâsası bunlardır, iki seneden beri azim ile metanet ile Türkiye

halkı Türkiye milleti hukukunu istihsal için çalıştığı artık nazarlarda sabit olmuş bir hakikat hükmüne girmişti ve bu milletin mukadderatının bu meclisin elinde bulunduğu ve milletin mukadderatına ancak bu meclisin hâkim olduğu da sabit olmuştur.

Arkadaşlar! Şimdi gördüklerime binaen diyebilirim ki Avrupa efkârî âmmesi söylediğimiz sözleri takdir ediyor. Avrupa efkârî âmmesinin nazarında artık Ankara’da toplanmış üç beş çeteci değildir. Ankara’da muntazam bir hükümet, milletin hukukunu müdafaa eden kuvvetli bir ordu olduğuna kanaat gelmiştir. Arkadaşlar temenni ederiz ki, cihanı medeniyet bu kanaatin asarı fiiliyesini de gösterecek temenni ederiz ki, Avrupa halkı ve Avrupa milletleri kendi hükümetleri üzerine icrayı tesir ederek her milletin olduğu gibi Türkiye halkında hakkını belegenma-belâğ versin...²¹

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey; yani kendi hükümetleri üzerine icrayı tazyik ederek, kendi hükümetlerine hakkın teslimi için lâzım gelen teşebbüslerde bulunarak, bizim hakkımızın da teslim olunmasını istesin. Belki versin sözü yanlış olarak ağızımdan çıktı ve bu itiraz da pek yerinde oldu. Cihan şahid olsun, meclisimiz versin sözünü bile kabul etmiyor. Avdetimden evvel size bir mütareke teklifi geldi. O mütareke teklifine ne suretle cevap vereceğimizi burada görüşüyoruz. Bugün Heyet-i Celilenize işte onu arz ediyoruz. Bu cevap okunduğu vakitte görülecek ki; biz sulhten başka bir şey istemiyoruz...

Diyoruz ki; bizim topraklarımızın istilâsı haksızdır. O haksızlığı ref'edin diyoruz. Demek oluyor ki, ortada bir mütareke yoktur. Mesele iki taraf her hangi bir sebebi meşrua mebni hali harbe girmiş de o harbe nihayet veriliyor şeklinde değildir. Silahlarımız alındıktan, biz hakkımızı müdafaa edebilecek bir halden çıkarıldıktan sonra topraklarımıza sevk edilen ve bugün haksız olduğu kabul edilen kimselerin çıkartılmasını istiyoruz. Yani yanlış gidilmiş bir yoldan geri dönülmesini istiyoruz. Yanlış verilmiş bir kararın geri alınmasını istiyoruz.

Temenni ediyorum ki, onlar da bize, bizim efkârî âmmemize, bizim meclisimize karşı sulh hislerini beslediklerinin bir delilini

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 04. 04. 1922, Cilt 18, İçtima 20: 520.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04. 1922, Cilt 18, İçtima 20: 521.

hüsnü niyetlerinin bir delilini ibraz edeceklerdir. Çünkü Anadolu'nun tahliyesini kabul etmek, bunu bize karşı göstermek demektir. Bize karşı biz de sulh istiyoruz ve kuvvetli bir Türkiye istiyoruz... Ben de Hariciye Vekili olarak hükümet namına bunun böylece kabulünü teklif ediyorum.²²

3.3. İşgal Devletlerinin Ayrışması ve Ankara Antlaşması

Türk İstiklal Savaşı'nın en kritik döneminde Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde, Fransa, eski bakanlarından Franklin Bouillon'u Ankara'ya diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla göndermiştir. 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya gelen Bouillon Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşek, Müdafaa-i Millîye Vekili Fevzi Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmelerde bulunmuştur. Özellikle, Mustafa Kemal ile Franklin Bouillon arasında yapılan görüşmelerde esas olarak "Misak-ı Millî" konusu ve yeni Türk Devleti'nin mevcudiyeti ele alınmıştır. Franklin Bouillon ve Fransa, "Misak-ı Millî"yi ve yeni devletin varlığını anlamalarına rağmen Yunan ileri harekâtının sonucunu ve dolayısıyla Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonucunu görmeden kesin bir teşebbüste bulunmadılar. Nihayet, Türk ordusunun zaferi Fransızların bu tereddüdünü ortadan kaldırmış ve iki ülke arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır.²³ Bu antlaşma ile Fransa, İstanbul Hükümeti yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile görüşmelere girerek ilk kez Ankara'daki yönetimi tanımış ve Mustafa Kemal Paşa mütareke görüşmeleri sırasında Fransızların Türk topraklarından çıkmalarını talep etmiştir.²⁴ Görüşmeler esnasında Türk heyeti başkanı Fethi Paşa'nın ekalliyetler hukuku konusunda Yusuf Kemal Bey ile farklı görüşlere sahip olması üzerine Mustafa Kemal Paşa heyetin başına Yusuf Kemal Bey'i vererek bizzat antlaşma sürecini kendisinin yürütmesini isteyecektir. Bu arada Fransız heyeti özellikle bu ekalliyetler meselesinde diret-

mekte ve Misak-ı Millî hükümlerine uymayan şartları talep etmektedir. Ancak antlaşmanın şartları Türk heyetinin istediği noktaya çekilmiş ve şartlar Fransızlar tarafından kabul edilmiştir.²⁵

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması hakkında mecliste bir beyanat vermiş ve meclisi şu şekilde bilgilendirmiştir:²⁶

"Efendim geçende Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Fransa Hükümeti arasında imza edilmiş olduğunu arz ettiğim itilâfnameyi malûmat kabilinden olmak üzere Meclis-i Âlinize bilgi arz edeceğim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile Fransa Cumhuriyeti Hükümeti iki memleket arasında bir itilaf akdi arzusunda buldukları cihetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekili ve milletvekili Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerini ve Fransa Cumhuriyeti Hükümeti nüzzarı sabıkadan Mösyö Hanri Franklin Bouillon Hazretlerini murahhas tayin etmişlerdir.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

"Bu maddelere mütaallik mesela şimendifer maddesinde Türkiye Hükümeti'nin hukuku tamamıyla mahfuz kalacak ve şirket tarafından Türkiye Hükümeti'nden vuku bulacak her türlü metalibe karşı Hükümetin hukukunun tahtı temine alınacağı musarrahtır. Yani bu bize temin edilmiştir. Aynı zamanda iki taraf murahhasları arasında bir de protokol imza edilmiştir.

Onu da arz ediyorum: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetiyle Fransa Hükümeti Cumhuriyeti arasında bugün takarrür eden itilâfnamenin imzasına şuru edileceği sırada Türk murahhası Yusuf Kemal Bey malâhazatı âtiyeyi serd eylemiş ve Fransa murahhası Mösyö Franklin Bouillon mülâhazatı mezkûreyi kayıt ve zaptetmiştir. Türk murahhası; Suriye'nin düyunu Osmaniyeye iştirakle devletin, hazine-i hassanın ve evkafın emval ve emlâkine müteallik mesail ile Suriye'nin vaziyeti hukukîyesinin tebeddülünden mütevellit diğer bilcümle nukatını sulh muahedei umumiyesinin esnayı akdinde

²² TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922, Cilt 18, İçtima 20: 522.

²³ Sükan, 1994: 134; Soysal, 1989: 50.

²⁴ Gönlübol ve Sar, 2013: 36.

²⁵ Tengirşenk, 1981: 238.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1921, Cilt 14, İçtima 103: 24-27.

vuku bulması icabeden keyfiyeti hal ve tesviyeleri hususunda, kuyudu sarıhai itiraziye serdini lâzimededen addeder. İskenderun ve Antakya muntıkaları için Yusuf Kemal Bey orada mütemekkin ahaliye Türk bayrağını ihtiva eden hususi bir bayrak intihab etmek salâhiyetini vermek lâzım geldiğini beyan eder...

Onuncu madde hakkında Türk murahhası hususatı âtiyeyi serdeyler: Evvelen Bağdad şimendifer hattı imtiyazı mukaveleleri mucibince kilometre başına verilmekte olan teminat şimdiye kadar bütün hattın mecmuu varidatı esası üzerine tespit kılınmakta idi. Hattın Pozantı ile Nusaybin arasındaki Türk kısmının kilometre teminatının, mazide olduğu gibi tekmiil Bağdad hattının mecmuu varidatı esası üzerine tespiti elzemdir. Fransız murahhası, bu talebin muhak olduğuna hükümetinin nazarı dikkatini celp etmeyi taahhüt eyler.

Saniyen her iki tarafın murahhasları, şimendiferle Suriye arazisi dâhilinde icra edilecek Türk askeri nakliyatına müteallik tarife ile Türkiye arazisi dâhilinde şimendiferle icra edilecek Suriye nakliyatına müteallik tarifinin bilâhare vukubulacak bir tetkika muallâk olması hususunda müttetikirler...

İskenderun Limanı'nda Türk tebaası emvali ve Türk bayrağı taşıyan sefain limandan istifade hususunda serbestii tamma malik olmaları lâzım gelir. Bunların bu hususta ve diğer bilûmum nukatta memleket ahaliysiyle memlekete ait sefain ve emval ile müsavâtı tamma dâhilinde, mazharı muamele olmaları muktezidir. Bu limanda Türkiye'den vaki olacak ihracat ve Türkiye'ye vuku bulacak ithalâtın doğrudan doğruya transite tahsis olunmak üzere, Türkiye'ye kira ile bir saha verilecektir. Bu sahanın İskenderun'u Türkiye arazisine rapteden şimendiferle iltisakı, tertibi ve kirası ve tarzı istimali hususlarında Türkiye'ye her türlü teshilât irae olunacaktır. Türkiye'den vaki olacak ihracat ve Türkiye'ye yapılacak ithalâtın transiti hususunda Türk tebaasıyla, Türk emval ve sefaininden memleket ahaliysiyle, memlekete ait sefain ve emvalden dahi alınmakta olan tonilato, rıhtım, kılavuzluk, fener ve karantina rüsumundan maada hiçbir resim ve vergi alınmayacaktır. Ankara'da 20 Ekim

1921 tarihinde iki nüsha olarak tanzim kılınmıştır.²⁷

3.4. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa Seyehati ve İtimat Beyan Edilmesi

Anadolu'nun işgaline karşı başlatılan mücadelenin haklı gerekçelerini anlatmak maksadıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından 1922 yılının hemen başlarında Avrupa devletlerini kapsayan bir seyahat planlanmıştır.²⁸ Bu seyahata ilişkin Yusuf Kemal Bey mecliste bir bilgilendirme konuşması yapmıştır.²⁹ Yusuf Kemal Bey bu konuşmasında yapacağı seyahat ile ilgili meclisin onayını ve güvenini arkasına almış ve bu şekilde yola çıkmıştır:

“Arkadaşlar, millî davamızı Türkiye Büyük Millet Meclisi namına onun Hariciye Vekili olarak doğrudan doğruya yerlerinde müdafaa etmek, bu davanın nasıl haklı bir dava olduğunu gücümüz yettiği kadar cihana anlatmaya çalışmak üzere bizzat ben, Hariciye Vekiliniz, Avrupa'da bir seyahati faideli gördüm. Eğer muvafık görürseniz, tasvib eder seniz bu seyahate çıkmak üzereyim. (Allah muvaffakiyet versin, çok muvafık, sadaları) Şüphesiz her şey sizin teveccühünüzle, Meclis-i Âlinin müzaheretini tammesıyla, tasvibi tamamıyla olacaktır. (Hay hay itimadımız var, sadaları) Bu suretle evvelâ Cenabı Hakk'tan muvaffakiyet temenni ederek (Allah muvaffak etsin, sadalan) Saniyen bu mukaddes davamızda gayemize vusul için, lâzım gelen her türlü müzaheretinizden emin olarak, yola çıkabilir miyim? (Hay, hay sadaları) Bunun için bana, cihana, Avrupa'ya göstermek üzere itimadınız olup olmadığının lütfen izahını rica ederim.”

Bunun üzerine Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey şu konuşmayı yapmıştır:

“Efendiler, meşum mütareke günü bu milletin idam kararı verilmişti. Bu milletin köylüsü galeyana geldi. Efendiler; “Cihanda bizim de yaşamak hakkımız vardır.” dedi ve bunu da fiilen ispat edecek pek çok medeni vesait müracaat etti. O zaman Avrupalılar memleketlerimizi birer birer işgal ederek, kendilerine muntakai nüfuz ihzar etmek ve en iyi yerleri almak emelini güdüyorlardı,

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 01.11.1921, Cilt 14, İçtima 103: 26.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.02.1922, Cilt 16, İçtima 154: 212.

²⁹ Tengirşenk, 1981: 240.

itilâf devletlerinden birçok kısmı gelmiş, memleketimizi dolaşıyorlardı. Diğer taraftan milletleri yaşatan süngü hakkı vardır, bunu da imtihan etmek istediler. Gayet vahşiyane bir surette İzmir'e Yunanlıları soktular. Bu millet orada da imtihanını verdi. Mütareke günü silahını bayrağına sarmış, etrafı dinlerken, yalnız köylünün galeyanı Avrupa'nın karşısında azîm bir kudret gösterdi. Onun teşkilâtı yoktu. Başında kumandanı yoktu, bir şeyi vardı; imanı vardı ve memlekette yaşamak hakkı olduğu ilanı vardı. Bunu ispat etti. Bir orduyla, bir avuç halk pek çok uğraştı. İşte böyle Anadolu harekâtı milliyesi kendisine tecavüz eden düşmanlara karşı, memleketini müdafaa ediyor, diğer taraftan da medeni bir şekilde bütün dünyaya varlığını gösteriyordu, ilan ediyordu. Fakat Türk'ün kanında barbarlık, şeytanet yok, sâfiyane metanet var. "Düşmanlarıma gidip derdimi yanmıyacağım, onlar gelsinler, beni görsünler." dedi. Zaman zaman adamlar gönderdiler. Geldiler, baktılar. Cidden medeni bir hükümet teessüs ve teşekkül ettikten sonra bugün bu hakkımızı tanıttırmak için Hariciye Vekilimizin ihtiyar buyurduğu şu seyahat gayet muvafıktır. Efendiler; Avrupalıların bir kısmı memleketimizin içerisinde daima şuriş çıkararak, bizi içimizden yıkmak esasını güttüler. Fakat buna da muvaffak olamadılar. En nihayet dediler ki; bunlar da bizim gibi, belki bizden yüksek bir medeniyete malik, yaşamak hakları vardır. Kendi işlerinden müdafî kesildiler. Bizim aramızda nan ve nimetimizle perverde olmuş unsurlar Avrupalılar arasına sokuldular. Yüzde ikiyi tecavüz etmeyen kavimler bize hâkim olmak istediler. Toros dağlarında Ermenistan teşkil ediyorlardı. Ta bilmem nereleri Yunanistan'a veriyorlardı. Filan mıntakal nüfuz filana, filan mıntakai nüfuz filana veriliyordu. Bu millet kanı bahasiyle aldığı memlekette ebediyen yaşamak hakkını göstermiştir. Bu kendileri tarafından itiraf edilmiştir. Bugün meclisimizin mümessili olarak, hukukumuzu aramak, tanıttırmak için Hariciye Vekilimiz gidiyor. Bilirsiniz ki, bugün bu millet, bu meclis azmetmiştir. Sonuna kadar harb edeceği gibi kendisine de siyaseten müzahirdir. Bütün varlığı bizim namımızdır. Hepimiz müttehid olarak kendisine zahiriz, efendiler."

Mersin Milletvekili Salâhaddin Bey, Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey, Üsküdar Milletvekili Neşet Bey, Edirne Milletvekili Faik Bey, Trabzon Milletvekili Recai Bey, İçel Milletvekili Şevki Bey ve İzmir Milletvekili Yunus Nadi Bey tarafından hazırlanan önerge şu şekilde meclise sunulmuştur:

Riyaset-i Celile'ye

Misak-ı Millî esasatı dairesinde hukuku milliyenin tamamii mahfuziyeti ve her mağdur millet için teslim olunan tamiratın çiğnenen topraklarımız için dahi temini kabulü suretiyle şerefi millî dairesinde sulh ve sükûnun tesisi emrinde Hariciye Vekili muhterem Yusuf Kemal Bey'in vukubulacak bilcümle mesaisine Meclis-i Âlinin müzaharet ve itimadı tammesi mevcut olduğundan tayini esamiyle reye vaz'mı arz ve teklif eyleyiz."

Bu teklif meclis tarafından onaylanmış ve Yusuf Kemal Bey'e verilen itimat beyannamesi ile Avrupa seyahati başlamıştır.

3.5. Avrupa'dan Dönen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Meclisi Bilgilendirmesi

Avrupa ülkelerine yeni Türk devletinin millî siyasetini anlatmak üzere bir heyet ile giden Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Türkiye'ye döndükten sonra siyasi durum hakkında 4 Nisan 1922 tarihinde meclisin kapalı oturumunda bir açıklamada bulunmuştur. Özellikle Fransa, İngiltere ve İtalya ile olan ilişkilere değinen bu açıklama şu şekildedir:³⁰

"Arkadaşlar; malumu âliniz Heyet-i Celilenin müsaadesi üzerine ihtiyar ettiğim seyahat, hakikatte bir tenvir ve tenevvür seyahati idi. Yani millî davamız hakkında Avrupa'ya yakından malumat vermek ve bu babta izahatı lâzıma ita etmek ve onların bizim hakkımızdaki doğru ve eğri fikirlerini mümkün olduğu merteye anlayabilmek idi. Vazifemin birinci kısmı hakkında söz söylemeye lüzum yoktur. Çünkü neler diyeceğimi bir buçuk, iki seneden beri Meclis-i Âlinin âdeta benim kafam gibi söylemiştir ve ben de sizlerin efkâr, mütalâat, mülâhazatınızı

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 172.

ayniyle söyledim. Misak-ı Millî mefhumunu elimizden geldiği kadar en gizli noktalarına kadar Avrupa'ya sokmaya çalıştık ve zannedirim muvaffak olduk.

Siyasi cihette malumu âliniz ilk temaslarımız İstanbul'da oldu. İstanbul'da devletlerin komiserleriyle görüşüm. İngiliz ve İtalyan komiserleriyle ve kendi tarafından vuku bulan davet üzerine Japon komiseriyle görüşüm. İstanbul'da aşağı yukarı bizim hakkımızda neler düşünüldüğü anlaşılıyordu. Yani hulâsa edilecek olursa hükümetlerinden aldıkları talimattan ve istihbarat neticesinde muttali oldukları şeyleri hükümetlerine arz edeceğini bildiren İngiliz komiseri Rumbold ile mülakatım sırasında aşağı yukarı şeraiti sulhiyenin ne olacağı onun lisanından biraz dökülüyordu. Bu sırada İngiliz komiseri Rumbold bir sual sordu. Bu nokta, seyahatim esnasında tekerrür ettiği için Meclis-i Âlinizin nazarı dikkatine arz etmek istiyorum. Bir şey imza etmeye salâhiyetin yok mu dedi. O halde seyahatin bir tenvir ve tenevvürden ibaret kalıyor öyle mi dedi. Ben de, evet dedim. Bunun üzerine Rumbold sulhe bir an evvel vasıl olmak için tartenni-yatta bulundu. Bunu istiyoruz ve bu teklifi aldıklarımı söylediniz dedi. Sonra Fransız komiseri ile görüştüğüm sırada dediler ki: Ankara İtilafnamesi'nde merbut mektup münderecatına göre hareket edeceğiz. Şimdi bu zihniyette hareket edilirse gayet iyi tesir hasıl edecektir. İngiliz komiseriyle görüştüğüm zamanda bizim coğrafya yolumuzu yani Brindisi tarihiyle Romanya oradan Paris'e Londra'ya geçeceğimizi söyledi. Ben; başka cihetlerde tenvir edilecek noktalar varsa söylemesini söyledim. Buna mukabil kendisinden bu teklifin bizim tarafımızdan kabul edilmesine dair sözler işitdim. İtalya komiseriyle görüştüğüm zaman aynı halli şikâyet ettim. Ne demek istiyorsunuz dedi. Ben dedim ki tamamıyla Türk veya ekseriyetle Türk olan yerleri istiyoruz ve iktisadi, idari, siyasi istiklalimizi istiyoruz dedim. Bizden ne tarikle hareket edeceğimizi sordu. Ben de İtalya'ya uğrayacağımızı söyledim. Çünkü sizde kabine buhranı vardır dedim. Onun için sizinle ancak avdetle görüşebilirim dedim ve vapur tedarik edemediğimizden daha bir kaç gün burada kalacağız dedim. Bunun üzerine İtalya komiseri, bize vapur bulmağa çalıştığını söyledi. Fransız komiseri bizim

İtalyan vapurlarıyla hareket edemeyeceğimizi anlayınca Bahriye Nezareti'ne yazayım, İstanbul'da Zırhlısı vardır. Onunla göndereyim dedi. O sırada Yunanlılar Fransızların İşpuvar vapurunu müsadere etmişlerdi. Bittabi Yunanlıların işgal ettiği araziden geçmek bizim için mümkün değildi. Bu hâdise üzerine İngilizler ve İtalyanlar hiçbir hareket göstermediklerinden biz İstanbul'da bu yüzden on beş gün kalmağa mecbur olduk. Sonra buradan Paris'e hareket ettik... Bizi istikbale gelen mihmandar rıhtımda kabul etti. Aynı zamanda Franklin Bouillon geldi ve görüştü. Paris'e gittiğimizde tabii ilk hücum gazetecilerden oldu...³¹

Sonra oradan Londra'ya gittik. Londra'ya vardığım zaman şüphesiz gazetecilerin hücumuna uğradım. Bunlar tabii fırsattı. Onlardan istifade ettim. Teşekkür ederiz ki gazeteciler de namuskârane ve müstakimâne hareket ediyorlardı. Bizden duyduklarını yazıyorlardı. Burada bir heves gördüm. Yani Türk dostluğu burada yeni uyanıyor. Orada Türk dostluğunu kazanmak için Türkleri kendi taraflarına celbetmek arzusu uyanıyordu. Bu görünüyordu. Matbuatın kâffeten orada neşrettikleri şeyleri aldık. Onları isteyen, istedikleri veçhile görebilir. Londra'ya gittiğim vakit Lord Curzon hasta idi. Lloyd George'de Londra'da yoktu. Montegu hâdisesi yeni çıkmıştı. Montegü hadisesi de tabii malumunuzdur. Arz edeyim: Hindistan'ın muhtelif eyaletlerinin valilerinin reyleri alındıktan sonra Hindistan Hükümeti, Hindistan nazırına bir telgraf çekiyorlar ve Hintliler bu telgrafta diyorlar ki: Türkiye ile olan harbi biz kazandık. Bu harp için biz kanımızı akıttık. Binaenaleyh bu bapta söylemeye biz salâhiyettarız ve bu hakkımızdır. Binaenaleyh biz Hindistan namına söylüyoruz ki, Trakya, İstanbul Türklere verilmelidir ve Türklerin makamı mukaddese ile irtibatları, münasebetleri kesilmemelidir. Anadolu'nun teklifi kabul edilmelidir. Yani Hindistan'ın bunlar sulh şartlarıdır dediler. İngilizler de bu telgrafi neşrettiler ve bu telgraf müthiş bir tesir yaptı. Lord Curzon ile Montegu'nun araları bilhassa bundan dolayı açıldı. Gayet galiz tabirlerle aralarında mektuplar teati edildi. Sonra Montegu gitti, istifa etti. İstifasından sonra dairesi intihabiyesine gitti. Orada pek acı ve pek fena bir nu-

³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 174.

tuk söyledi. İngiliz hükümetini hayrette bırakacak birtakım imalı sözler söyledi. Yani fena ithamat altında bulunduruyor. Mesela para oyunları ve daha buna ait birtakım fena sözler söyledi. Bir fırtına koptu. Biz o sırada oraya vardık. Arz ettiğim gibi Lloyd George yoktu. Lord Curzon da hasta idi...

Efendim; Paris'te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç hariciye nazırının akdettikleri bir konferanstır. Ben Paris'te gitmezden evvel bana bunu General Pelle tebliğ etti. Dedi ki: İngilizler şüpheleniyorlar, çekiniyorlar. Onun için Poincare de sizin konferans esnasında Paris'te bulunmanızdan çekiniyor. Paris'in civarında bir yerde oturmanızı istiyor, öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris'te buldum ve hatta M. Poincare'de benim Paris'te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifi üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmış idi...³²

Efendim; bu şeyi mevzubahis eden Daily Telegraph Gazetesi'nin diploması muhabiridir. Bu suali sordu. Müsaade buyurunuz cevap vereyim. Basri Beyefendi bunu okuduğu vakitte yanındaki adama, ben Yusuf Kemal Bey'in takip ettiği siyasetin taraftarı değilim demiş. Bu adam bana orada dedi ki: Siz ekalliyetleri himaye edeceğinizden bahsediyorsunuz. Ben de teokratik tabiri bizim Müslümanlıkça olmaz. Bu söz Hıristiyanlığa, Papalığa ait bir şeydir. Bana dedi ki: Siz teokratik bir hükümetesiniz. Ben dedim ki; hayır teokratik bir hükümet değildir. Müessesatımız millî müessesat olacaktır dedim. Biz ahkâmı fıkhiyede buluruz, oradan alırız. Ahkâmı garbiyede buluruz, oradan alırız dedim. Sonra yazıp da bunları bana imza ettirmedim. Gitti. O Türk düşmanı olan adam böyle yazdı. Etmiş olduğunu ve nazarların dahi tebeddül etmiş olduğunu Ryan'ın ağzından işittim. Ryan'a ayrılırken dedim ki; Lord Curzon'la ne vakit görüşeceğiz? Şimdi gideceğim, haber alacağım size malumat vereceğim dedi. İki gün sonra Lord Curzon tarafından kabul edildim. Lord Curzon mukaddime olarak vaktiyle bize bir muahede teklif edildiğini, geçen sene sulh için teşebbüste bulduklarını ve bunun Yunanlıların kusu ruyla geri kaldığını, Paris Konferansı'na gitmek istediğini ve bu konferansa gitmezden evvel bizimle görüşmeye nail olduğundan bahtiyar bulunduğunu söyledi ve bu mukaddemeleri yaptı. Sonra sizi dinlesem memnun

olum dedi. Kendisine bizim yaptığımız harbin nasıl bir harp olduğunu, yani müdafaa harbi olduğunu ve metalibi milliyemizin asgarî bulunduğunu ve daha lâzım gelen hususları söyledim. Neticede Büyük Millet Meclisi'nin beni Avrupa'ya bilhassa sulh için Avrupa efkârı umumiyesinin ne olduğunu anlamak için gönderdi dedim ve bu hususta İngiltere efkârı hakikiyesinin ne olduğunu söyledim. Memuriyetimin mühim bir kısmının bu olduğunu söyledim ve bunun için sizi dinliyorum dedim.³³

Lord Curzon, Müslümanların haklı olmadığını, Hindistan'da nazır olduğu zaman Müslümanlara dürüst hareket ettiğini ve bizim memleketi bir kaç defa ziyaret ettiğini, hatta bir defa Çanakkale'de kaldığını, Efkarın değiştiğini ve bilhassa İngiltere'de mühim bir kısmın sulh istemekte olduğunu, harp istemediğini, harpten bıktığını ve biran evvel sulhe kavuşmak istediğini ve bizim Rusya ile olan münasebatımızdan endişenâk olduklarını, bizim Rusya'dan mühimmat, para almakta olduğumuzu, bu aldığımız para ve mühimmat ile Musul'da harekâtı harbiye yapmak üzere bulunduğumuzu ve bunun kendilerini endişenâk ettiğini söyledi. Ben kendisine karşı dedim ki: Biz bir müdafaa harbi yapıyoruz. Müdafaa harbi yapan bir millet her türlü vesait müracaat fikrinde. Siz metalibi milliyemizi tatmin eder bir sulh yaparsanız endişelere de mahal kalmaz dedim. Dedi ki: Sorduğum suale doğrudan doğruya cevap vermiyorsunuz, dolaşık cevap veriyorsunuz. Lord Curzon benden bir şey almak istiyordu. Fakat ben onu veremedim. Sonra Paris Konferansı'na gitmek istediğini ve benden evvel İzzet Paşa ile görüştüğünü ve İzzet Paşa'ya Paris Konferansı'nda takip edeceği esasların neden ibaret olduğunu söyledi ve onun zaptını okutturacağını söyledi. Ve zaptı okuttu. Lord Curzon diyor ki: Evvela ekalliyetler hukukundan bahsediliyor. Bunlar mutlaka temin olunacak. Saniyen Anadolu tahliye olunacaktır. Fakat İzmir cihetleri bir usulü mahsusa tabi olacaktır. Salisen Marmara'nın iki sahiline sahip olmayı katiyen hatıra getirmeyiniz. Rabian: Kapitülasyonlar meselesinde; iktisadî kapitülasyonlarda birtakım şeyler yapmakla beraber adlî kapitülasyonlar için başka türlü hareket yapmak imkânı olmadığını, ordu-

³² TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 186.

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 188.

muzun artık bundan sonra hizmeti mükellefe efrattan değil, gönüllü efrattan teşekkül edeceği lüzumundan bahsediyordu...³⁴

Konuşmamız esnasında Boğazların bize karşı kapanmasına razı olmayız. Buna katiyen emin olunuz. Bir daha bize karşı boğazları kapamanıza tahammül yoktur. Trakya meselesi bir az güçtür dedi ve Trakya'nın haritasını aradı. Bir harita bulduk. Harita üzerinde Trakya'yı tetkik ettik ve kendisine lâzım gelen izahatı verdim. En son yine Boğazlar meselesinde dediğim veçhile söylediler ve Trakya meselesinde bir az fikrini tadil eder gibi oldu. Fakat Boğazlar meselesinde sabitim dedi. Yalnız size hususî olarak ve mahremane olmak üzere size şunu söylüyorum ki, ben Türk dostu ve Yunan düşmanıyım. Binaenaleyh icabında benimle gelir görüşürsünüz dedi. Maksat bu son sözü almaktı. Çünkü ne olur ne olmaz gelecek kabinede bir başvekil veyahut hariciye nazırı olarak gelirse onunla tesisi münasebet etmek maksadıyla ve millî arzularımızı ona bildirmek muvafık olacağını düşündüm. Onun için kendisine müracaat ettim... Reşat Hikmet Bey'i lâzım gelen sözleri söylemek için gönderdim. Bilirsiniz ki İngiltere'de Hıristiyanlara böyle yapılıyor, şöyle yapılıyor diyen ve İngiltere'nin en büyük makamını işgal eden adamlardan biridir. Söylediğimiz söz, yani ben bir tarafı dinliyordum, diğer tarafı hiç dinlememiştik dedi. Bazı sözlerin kendisine pek büyük tesir yaptığım gördüm. Bilhassa biz Hıristiyanların kiliselerini ahır yapmadık. Hıristiyanlara hürmet ettik. Fakat Yunanlılar bizim camilerimizi yaktılar ve mukaddes kitaplarımızı telvis ettiler dediğimizde âdeta ürperiyordu. Onun için o mülakatı pek faydeli mülakat olarak gördüm ve lâzım geldiği surette o mülakatı yazdık. Kendisine gösterdik, kendisi tasvip etti. Bu suretle Londra'dan kısa bir zaman zarfında ayrılmağa mecbur oldum. Yoksa Londra'da çok kalmak lâzımdı. Orada çok çalışacak işler var. Yani arz ediyorum bu söylediğim sözler ileride faydeli olmak itibarıyla Heyet-i Celileniz tarafından bir sual olarak ve fakat benim mesuliyetimi de mucip olsa hakikati bilmiyoruz...³⁵

Ne ise, İngiltere'den kalkarak Fransa'ya geldik. Lord Curzon'a Fransa'da dedim, Ermeni

meselesi üç suretle düşünülüyor veyahut nazarı kibara alınıyor. Birisi Ermenilere Kars ve Ardahan sancaklarının verilmesi, ikinci mesele sair aksamda kalan Ermenilerin ekalliyet teşkil etmeleri itibarıyla haiz oldukları hukuk, üçüncüsü de Adana'da Ermenilere bir yurt tesisi. Biz, evvelâ Ermenilerle bir Gümrü Muahedesi yaptık. Bu muahede bir galibin bir mağlûba kabul ettireceği bir muahededir. Ki sizin kabul ettireceğiniz muahede de ondan başka bir şey değildir. Sonra biz kendimizden bu muahedenin ahkâmında bazı şiddet olduğunu takdir ettik. Ermenilerin umuru dahiliyesine müdahale etmemek lâzım olduğunu takdir ettik. Ermenilerle dostça Kars Muahedesi'ni akdettik. Kars Muahedesi'nde Ermenilerle bizim aramızda muallak olan ve halledilmesi lâzım gelen şeyler halledilmiştir. Hatta muahedenin maddelerinden birinin hükmüne göre, altı ay zarfında 1918, 1920 seneleri muharebeleri mültecileri hakkında bazı ahkâm vaz edilmiştir. Ermeni Hükümetiyle münasebetimiz gayet iyidir. Ermeni hükümeti haricin kendi işine karışmasını arzu etmiyor. Hatta biz, Ermenilerle zaman oluyor buğday, tuz gönderiyoruz ve bu suretle Ermenilerle bizim aramızdaki mazideki husumeti kaldırmak ve bunlarla iyi yaşamak işitiyoruz...

Bunun üzerine Lord Curzon'un suratında azîm bir tahavvül husule geldi. İkinci mesele olmak üzere, Adana'da Ermenilere yurt tesisini anlamıyoruz. Bu katiyen olamaz. Hiçbir yer yoktur ki ekseriyetlerin olduğu bir yerde ekalliyetlere ait bir yurt teessüs etsin. Yalnız ekalliyetlerin bazı hukuku haiz olmaları vardır. Ermenilerin bu defa Adana'da ne kadar nüfusu olduğu fiilen sabit oldu. Adana'da dört yüz küsur bin Müslüman vardır. Bu katiyen olamaz dedim. Üçüncü mesele de dahilde bulunan Ermenilerdir. Fakat siz sureti ciddiye ve samimiyede ekalliyetler meselesini halletmek istiyorsanız bunun için tek bir çare vardır: O da mübadeledir. Başka bir çare yoktur. Bunun üzerine bana cevaben dedi ki: Ermeni hükümetiyle sizin aranızdaki hissiyatın bu derecede bulunduğunu işitmekten pek ziyade memnun oldum...³⁶

Şimdi efendim; benim Avrupa'daki seyahatimden edindiğim kanaate ve Fransa'da bazı dostlarımızın ettiği vesayaya göre, evvelâ

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 190.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 192.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 193.

hakikaten cihan sulh istiyor. İngiltere’de hakikaten sulh istiyor. Buna binaen birinci noktaya mukabil olmak üzere bizim tarafımızdan harbi bilâ lüzum idame ettirecek her türlü harekâttan tevekki etmek lâzım gelir. Yani düşmanlarımızın harbi idame ettiren Türklerdir diyerek aleyhimize neşriyat ve propaganda yapacaklarına katıyyen kani olacak bunun önünü almak lâzım gelir. Bu surette cevabımız bu noktaya dikkat etmek lâzım gelir ki arkadaşlarımız yazdığımız şeyde buna tamamıyla dikkat etmişlerdir...

Fransa’da ayandan birinin bana dediği gibi anladık, Anadolu tahliye edilecektir. Anadolu sizin olacaktır. Fakat İstanbul’da ve Trakya’da ne ile olacaktır? Bunu bana söyleyiniz. Bunu da size temin edeyim demiştir. Arz edebiliyor muyum? Şimdi rica ederim, tekrar tekrar rica ve istirham ediyorum, bizim burada yapacağımız şey gayet pratik olacak. Onlar bize Anadolu’nun tahliyesinden bahsediyorlar, biz de onlara Anadolu’nun tahliyesini teklif ediyoruz. Meclis-i Âliniz karar verirse o zaman Anadolu ile beraber Trakya’nın tahliyesini isteriz. Fakat bu ameli bir hareket midir, değil midir? Takdiri size aittir.

Efendim, Paris’te toplanan konferans sulh konferansı olmayıp üç Hariciye Nazırı’nın akdettiği bir konferanstır. Ben Paris’e gitmezden evvel bana bunu General Pelle tebliğ etti. Dedi ki, İngilizler şüpheleniyorlar. Çekiniyorlar. Onun için Poincare’de sizin konferans esnasında Paris’te bulunmanızdan çekiniyor. Paris’in civarında bir yerde oturmanızı istiyor. Öyle olduğu halde konferansın esnayı inikadında ben Paris’te buldum. Ve hatta Mösyö Poincare’de benim Paris’te bulunmamı istiyordu. Bizim mütareke teklifimiz üzerine gösterdiğimiz vaziyetten sıkılmıştı. Mösyö Poincare git Versay’da otur dediği halde bilâhare hariciyeden birisi gelerek otelde oturmanın daha iyi olduğunu söylediler. Burada kalırsanız bile ehemmiyeti yoktur dediler. O hükmü tamamıyla kaybetmiştir. Bilâhare öyle olmadı...”³⁷

4. Millî Mücadele Sürecinde İngilizler ve Fransızlar İle Esir Değişimi

Birinci Dünya Savaşı sonunda Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra İngilizler, tutukladıkları Türk askerlerini önce Mısır’da, daha sonra da Malta’da kamplarda toplamaya başladılar. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral C. Calthorpe, 2 Ocak 1919’da İngiliz Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, "suçlu oldukları kuşku götürmeyen kişilerin" hemen tutuklanarak itilâf devletleri makamlarına teslim edilebilmeleri için yetki istedi.³⁸ İstanbul’un işgalinden önce, 28 Mayıs 1919’da, İstanbul’da tutuklanan 12 kişinin Mondros’tan Malta’ya gönderilmiş ve esir sayısı 91 kişiye ulaşmıştır. 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali ve meclisin kapatılmasıyla birlikte tutuklama ve sürgünlere devam edilerek esir sayısı her geçen gün artmıştır.

Esirlerin mübadelesiyle ilgili diplomatik faaliyetlere 1921’de Londra Konferansı sırasında başlanmış, Londra’da bulunan TBMM’nin temsilcisi Bekir Sami Bey’le İngiltere Dışişleri Bakanlığı yetkililerinden Robert Vansittart arasında 16 Mart 1921’de mübadele anlaşması imzalanmıştır.³⁹

Diğer yandan, 13 Eylül 1921 tarihli TBMM gizli oturumunda esirlerin mübadelesi konusu gündeme getirilmiştir. Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, Bekir Sami Beyin yaptığı anlaşmadan ve daha sonra Refet Bey’le İngilizler arasında başlatılan gayri resmi ve gizli görüşmelerden bahsetmiş, Malta’da 75 esirin mevcut olduğu, bunlardan 51’ini İngilizlerin teslim etmek istediğini, ancak içlerinden 16’sı Malta’dan kaçtığı için geride sekiz kişinin kalacağını anlattı. Yusuf Kemal Bey sözlerine devamla; "Hükümetin nokta-i nazarı bunlar üzerinde katıyyen ve katıbeten İngiliz hakkı kazasını kabul etmemek, tanır görünmek" olduğunu söylemiştir.

İngilizlerle usera mübadelesi hakkında⁴⁰ Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey meclisin

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.04.1922. Cilt 3, İçtima 20: 194.

³⁸ Sonyel, Mayıs 1976: 18.

³⁹ Jaesche, 1986: 188.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 29.09.1921. Cilt 2, İçtima 83: 242-244.

13 Eylül 1921 tarihli kapalı oturumunda şu açıklamayı yapmıştır:⁴¹

“Rahatsızım. Meclis-i Âlinin afillini istirham ederim. Efendim, malumu aliniz, İngilizlerle aramızda bir üsera mübadelesi meselesi vardır. Öteden beni meselenin tarihçesi malumu âlinizdir. Bekir Sami Bey Londra’da bulunduğu zamanda İngilizlerle bir mukavele yapmıştı. Bu mukavelenin birinci maddesi hükmüne göre biz memleketimizde bulunan bütün İngiliz esirlerini bırakacak idik. İkinci maddeye göre İngiltere Malta’da mevkufl bulunanlardan gerek kavanini harbiyeye muhalif hareket etmek ve gerek harp zamanında katil cürmü ile maznun bulunan bir takım kimseleri tahliye etmemek hakkını muhafaza ettiği ve bıraktığı kimselerin de sulhun inikadına tadar İstanbul’a girmek kaydını koymak hakkını haizdi. Meclis-i Âli bu ciheti kabul etmemiş, reddetmişti. Mesele müzakere olunurken Hükümet tarafından üsera meselesi hakkında cereyan edecek muamelenin kâffesi Meclis-i Âlinize arz olunmaksızın bu meselenin süreci katıyyede hallonunamıyacağı hükümetçe söylenmişti. Hükümetin bu taahhüdüne binaen aramızda bazı muamelat cereyan ediyor. Şimdi onu Meclis-i Âlinize arz etmek istiyorum. Son zamanlarda İstanbul’da İzzet Paşa’ya sureti resmîyyede İngilizler Malta’da bulunan mevkufklar dan 51 kişiyi Karadeniz limanlarından birine götürmek için... Hikâye sürecinde bu kürsüden söylenebilir. O bizce haizi resmîyyet değildir. Evet, müracaat ederek Bahriye kumandanlarından biri vasıtası ile elli bir kişiyi Karadeniz limanlarından birisine ihraç ve bunların mukabili olmak üzere Anadolu’da bulunan ve miktarı kendilenince malum olmayan ve miktarı kendilenince malum olmayan esirlerin iadesini teklif ediyorlar. Bundan evvel zaten malumu âliniz, bu üsera meselesi İnebolu mülakatında başlamıştı. İnebolu’ya gelip bize müracaat etmelerinden maksadın yegâne üsera meselesi olduğu tahakkuk etmiştir. Bu muhaberât, bu müracaat, bu mukaleme, yani Refet Paşa Hazretleri ile bu adamlar arasında açılmış olan bu müzakerat şimdiye kadar gayri resmi ve hafi bir surette cereyan etti... Yalnız Malta’da bizim yetmiş beş mevkufumuz var. Buralardan ellibirini bize teklif ediyorlar. On altısı da Malta’dan firar etmiştir. Yet-

miş beş olması için sekiz kalıyor. Bu sekiz kişinin isimlerini veremiyor... Bunlar hariçte kalıyor. İngilizler bunun için yani yedi veya sekiz kişi için bunların muhakemesini istemiyorlar. Biz dedik ki, kendilerine isnad olunan fiil bizim kanunlarımızı hükmünce de bir cürüm teşkil etmekte olduğundan bunlar Anadolu limanlarından birisine ihraç oldukları takdirde ait oldukları mahkemede muhakeme edeceğimizi taahhüt ederiz. Bunlardan müddei veya şahit yahut velî hukukunu müdafaa etmek isteyen İngilizler varsa onlar da serbest bir surette o mahkemeye gelip iddiayı hukuk edebilirler. Belki bizim mahkemede muhakeme olacaktır. Vakıa İstanbul’da muhtelif bir mahkeme tarafından muhakeme edilmek tasavvuru da vardır. Kendilerince biz şimdi bir şey karşısındayız...

Hükümetin noktâi nazarı bunlar üzerinde katıyyen ve katıbeten İngiliz hakkı kazasını kabul etmemek, tanır görünmemek. Fakat arz ettiğim işi mutlaka olmaz diye esasından bozmamak cihetine gitmemek, eğer tasvibi âlinize iktiran ediyorsa sekiz zat deniyor. İsimleri Kaymakam Tevfik Bin Mahmut, Miralay Cevat bin Ahmet, Binbaşı Mazlum bin Edip, Hakkı bin İbrahim, Yüzbaşı Tahir, Mahmut Rüştü Beyler. Bu suretle Hükümetin ettiği taahhüdü ifa etmiş oluyor... Onaltı kişiye de ilaveten elli bir kişiye vasil ediyoruz...”⁴²

Birinci İnönü Muharebesi sonrasında yapılan Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey ile Fransız Başbakanı Mösyö Briand arasında da, 11 Mart 1921 tarihli bir sözleşme imza edilmiştir. Bu sözleşmeye göre, Fransa ile millî hükümet arasındaki düşmanlığa son verilecek ve karşılıklı olarak silahlar bırakılacaktır. 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması’nın 2. maddesinde yer alan “Antlaşmanın imzasını müteakip, her iki tarafın harp esirleriyle mevkufl veya mahbus Türk, Fransız bütün şahıslar serbest bırakılacak ve kendilerini, tevkif eden taraf yol masrafını ödeyerek gösterilecek en yakın şehre gönderilecektir.” hükmüne göre esir değişimi gerçekleştirilmiştir.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 13.09.1921. Cilt 2, İçtima 75: 226-229, 235-238.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 13.09.1921, Cilt 2, İçtima 75: 235-238.

Fransızlarla esir değişimi hakkında Hariye Vekili Yusuf Kemal Bey, meclisin 4 Ekim 1921 tarihli kapalı oturumunda şu açıklamayı yapmıştır:⁴³

“Zamir Beyefendi biraderimizin sordukları sualin ihtiva ettiği iki maddeden birisi Heyet-i Celilenizin haberi olmaksızın İcra Vekilleri Heyetince bir karar verilmiştir. Fakat icrası cihetine gidilmemiştir. Verilen karar Fransızlarla akdolunacak mukavelenin şimdiden tarafeynce mukavele halinde kabulüdür. O madde şudur: Evvel emirde bu madde infaz edilmemek için tarafeyn murahhasları arasında imza edilmiş olması, saniyen mübadele edilmiş olması; sâlisen mübadele mevkilerine esirlerin getirilmesi ondan sonra mübadelesidir. Karar olduğu gibi kalmıştır. Yani ne tarafeyn murahhaslarınca imza edilmiş ne de ondan sonra... Yalnız burada bulunan Fransız murahhasına haber verilmiştir. Onun için Meclis-i Âlinize imkânı varsa ki vardı bendeniz arasında veyahut encümeni âlimize havale edilmiştir. Derhal olunacak bir şey değildir. Uzun zamana mütevakıftır. Bu zamana kadar olan mazî, zannederim ki, isbat eder ki... Sual üzerine Meclis-i Âlinize gelip de oluyor değil şimdiye kadar Hariciye Vekâleti tarafından Meclis-i Âlinize gelip arz edilecekti.

Asıl bir sual. Zamir Beyefendi mühim bir noktadan bahsettiler. Bu esirler şimdiye kadar bizim elimizde bir rehine idi. Öbür taraftan Fransızlar vaktiyle yaptıkları gibi bazılarını Kuvay-ı Millîye taraftarı oldukları için şu kadar insana yaptıklarını yarın yine yapmaya başlayacak olursa, bu bizim elimizde bir rehinedir. Bununla onun önünü almak isteriz. Bu söz doğrudur. Haklarıdır. Aramızda dostluk hasıl olacak olursa tabii bundan sonra bunlara mahal kalmayacaktır. Yahya Efendi'nin tabiisi tehdit ile olmamıştır. Fransızlarla aramızda dostluk olmazsa tehdit vesaitini de istimal ederiz. Fakat Fransızlarla anlaşma olmazsa gene böyle bir şey yaparlarsa ondan sonra gelecek hali harp değil mi? Hali harp geldikten sonra tabii bizim elimizden geldiği kadar çalışacağız. Bu zamana muhavvel bir meseledir. Biz Fransızlarla anlaşmadık ve bu hal olduğu gibi kaldı. Oralar bize orayı serbest bıraktılar. Biz bulundurmuyoruz. Bir tüfek için bunu kendileri de söylüyorlar. Böyle olunabilir, diyorlar. Fakat

vukuat böyle cereyan etmiştir. Esas itibarıyla doğru olmakla beraber, biraz bu ihtimal kesbi zaaf ettiği gün İngiliz üserasına karşı aynı itiraz vardır. Bugün onları verdikten sonra onların dündeki Malta'daki mevkuları alacağız. Ben mümkün olduğu kadar suali mukaddere cevap vermek istiyorum. Bize düşen vazife mümkün mertebe zararların defidir. Bizim için, Avrupalılar için esir mukaddes bâr şeydir diyorlar. Türkler için de esir mukaddes bir şeydir. Onlar niçin düşünsünler de biz düşünmiyelim? Bu İngilizler'e göre de vardır, Fransızlar'a göre de vardır. Elbette ve elbette Türk'ün kalbi orada inliyen Türk'ü biran evvel kurtarmak ister. Bu mülahazaları binaen bu kararları, Heyet-i Vekile ittihaz etti. Zannediyoruz ki memleketin menfaatiine muvafık bir karar ittihaz ettik. Şunu da arz edeyim ki, daha evvel İngiliz üserasının iadesini işittiği zaman çıldıracak bir hale gelen murahhas, bu kararı haber verenin boynuna sarıldı...

Tahsin Beyefendi, malûmu âliniz mübadele! Üsera meselesi muahede olmadan evvel de, sulh takarrür etmeden evvel de kumandanlar tarafından icra edilebilir bir meseledir. Batum milletvekillerinden maada bilcümle azanın tastikine iktiran etmiş olan Rusya muahedesinin, Moskova Muahedesinin tatbikinden değil, imzası tarihinden muteber olacağı mukayyet idi. Meclis-i âliniz de bunu tatbik buyurmuş idi. Hukuku düvel de, tâamül de muahedata kâmilan mübadelei üsera meselesi değil hükümetin, kumandanların hakkı olarak tanınır...⁴⁴

5. Mudanya Ateşkes Antlaşması ve Meclis Görüşmeleri

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali ile başlayan Türk istiklal mücadelesi 9 Eylül 1922'de yine aynı noktada sonlandırılmış ve Büyük Taarruz sonucunda kazanılan askeri zaferle birlikte ileride yapılacak olan Lozan Barış Antlaşması'nın siyasi anlamdaki ilk başarı temellerini oluşturan Mudanya Mütarekesi ile Doğu Trakya anavatanına bağlanmıştır ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet hukuki kimliği ve varlığı

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.10.1921, Cilt 2, İçtima 86: 258-260.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.10.1921, Cilt 2, İçtima 86: 261.

müttefik devletlerince fiilen ve resmen tanınmıştır.⁴⁵ Mudanya Mütarekesi, Yunanlıların Osmanlı Devleti'nin paylaşımı projesinde İngiltere'nin bir aktörü ve vekâlet savaşçısı olduğunu, arkalarındaki gerçek gücün İngiltere başta olmak üzere İtilâf Devletlerinin teşkil ettiğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu mütareke, antlaşma masasında oturan devletlerin temsilcilerine bakıldığında Millî Mücadele'nin sadece Yunan ordusuyla değil gerçek anlamda bütün bir müttefik cepheye karşı verildiğini de ortaya çıkarmıştır.

11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan anlaşmaya İngiltere adına General Harrington, Fransa adına Charpy, İtalya adına Monbelli, Türkiye adına İsmet Paşa imza atmıştır. Yunanistan delegesi ise imza atmamıştır.⁴⁶ Bu süreçte, Hakkâri Milletvekili Mazhar Müfid Bey, Mudanya Mukavele-i Askeriyesinin bir tehdit altında imza edildiğinden bahseden Lloyd George'un beyanata hakkında meclise şu soruyu sormuştur;

“Riyaset-i Celileye

Lloyd George ahiren Manchester'de irad ettiği nutukda Mudanya Mukavele-i Askeriyesinin bir tehdit altında imza edildiğinden bahsediyor Lloyd George'un bu beyanata veçhile Mukavele-i Askeriyeye filhakika bir tehdit neticesi mi imza edilmiştir? Hariciye Vekili muhtereminin şifahen izahat vermesi için işbu sual takririni takdim ettim.

18 Ekim 1922

Hakkari Milletvekili Mazhar Müfid”

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, bu soruya şu cevabı vermiştir:⁴⁷

“Efendim malûmuâliniz Lloyd George'un böyle bir lisan kullandığı ajansların verdiği malûmat üzerine gazetelerde görülen bir nutuktan anlaşılmalıdır. Evvelce Mudanya Konferansı mukarreratını yani Protokolü Askerisini burada okuduğum zaman Meclis-i Âlinize arz etmiş daha doğrusu aleni olarak bütün cihana hükümetimiz namına ilan etmiştik ki Mudanya Mukavele-i Askeriyesi, yakında inikad edecek olan sulh konferansında

bütün metalibi milliyemizin tahakkuku hakkında bize verilen vaatlerin mevki husule gelmesi şartıyla mukayettir demiştim. Arkadaşlar pekâlâ bilirsiniz ki; Mudanya Mukavele-i Askeriyesini Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ancak ve ancak bir an evvel sulha vâsıl olmak ve millî taleplerinin bir an evvel tahakkukunu görmek maksadıyla imza etmiştir. Yoksa bir tehdit karşısında bulunmuş, o tehdiye serfûrû etmiş de imza etmiş değildir. Ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekâletiniz karşımızda bulunanların da bizim gibi bir an evvel sulha vâsıl olmak arzusu ile ümidi ile bu Mukavele-i Askeriyeye giriştiklerini ve o ümitle mukaveleyi imza ettiklerini zannetmiştir. Zannı galip hâsıl etmiştir, kanaat getirmiştir. Bu mesele, gazetede yazılan nutuk, bundan evvel daha doğrusu maziye ait birtakım vukuat hakkında söylenmiş sözlerdir. Nutkun aslını bilmiyoruz. Yalnız bir hulâsasını gördük. O hulâsa da bize; bunun belki birtakım maksadı siyasiyei dahiliyeye mübteni olarak söylediğini gösteriyor.

Harrington'un beyannamesiyle bu da hemen aynı cinsten şeylerdir. Bunun için bendeniz Başkumandanlığın bu baptaki mütalâasını, Ordumuzun kuvvetini hükümetim namına Hariciye Vekili olarak nazarı itibara alıp derim ki; Türk Ordusu tehdit altında değildir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti de tehdit altında Mukavele-i Askeriyeyi imza etmemiştir. Bilirsiniz ki, ordularımız İstanbul üzerinden, Çanakkale üzerinden düşmanı takip ederken bize teklif vaki olmuş ve o teklifte metalibi milliyemizin tahakkuku bizde bir ümit hâsıl etmiş, onun üzerine bir an evvel sulha vâsıl olmak için Mudanya Mukavenamesi imza edilmiştir. Onun için ben cihana karşı Meclis-i Âlinizin de tasvibi ile ilan ediyorum ki, Mudanya Mukavele-i Askeriyesinin asıl ruhu sulh aşkıdır. Bunu cihan bilsin. Yoksa bir korku, bir havf eseri değildir.”

Yunanistan'ın Mudanya Mukavenamesini imzaladığına dair Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in beyanata şu şekildedir,⁴⁸

“Arkadaşlar, üç müttefik hükümetten, yani Fransa, İngiltere ve İtalya hükümetlerinden aldığımız 23 Eylül 1922 tarihli notada üç

⁴⁵ Tansel, 1991: 216-218.

⁴⁶ Türkgeldi, 1948: 178-180.

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 18. 10. 1922, Cilt 24, İçtima 121: 15-16.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. 10. 1922, Cilt 23, İçtima 117: 349-353.

müttefik hükümet, Yunan kuvvetlerini, üç müttefik general ile Türk ve Yunan erkânı askeriyesinin bilitilâf tespit edecekleri hattâ konferansın küşadından evvel çekirtmek için nüfuzlarını istimal edeceklerdir. Bu müdahaleye mukabil Ankara Hükümeti, bitaraf ilan edilmiş olan manatika, ne konferanstan evvel, ne de konferans esnasında kıtaatı askeriye göndermemeyi ne de Boğazları ve ne de Marmarayı geçmemeyi taahhüdecektir. Balâda mevzuubahsolan hattı tayin için ya Mudanya'da veyahut İzmit'te Mustafa Kemal Paşa ile müttefik devletler generalleri arasında hemen bir içtima vukubulabilir diyorlardı. Buna cevaben Mösyö Poincare'ye, yani bu notanın müzakere edildiği konferansa ri-yaset etmiş bulunan Fransa Reisi Hükümeti ve Hariciye Nazırı Mösyö Poincare'ye ve aynı zamanda üç müttefik hükümete tebliğ ettiğimiz 29 Eylül 1338 tarihli notada, Trakya'nın Yunan ordusunun işgali ve hükümetinin idaresi altında bir gün fazla devamı hayatı, her güne mehaliki ve Türkiye halkı için gayrikabili tasvir ıztırabı dâi olduğundan; Edirne'de dâhil olduğu halde, Meriç garbına kadar Trakya'nın derhal tahliyesi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine teslimi acilen iktiza etmektedir. İşbu müstacel hususatı takarrür ettirmek üzere, Mudanya'da müttefikin generalleriyle bir konferans akdi, Düveli İtilâfiyenin arzu ve tekliflerine tefavuk ettiğinden, konferansın 3 Teşrinievvel 1338 de Mudanya'da inikadı teklif olunur. Mudanya Konferansına tarafımızdan Garp Cephesi Orduları Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri bizzat memur edilmiştir. Teklifi mezkûr münasip gördüğü takdirde, konferansa memur olacak generallerin tayin ve işarını rica ederim denilmiştir. Devletler teklifimizi kabul ettiler. Müttefikin generalleri Mudanya'ya geldiler. Teşrinievvelin üçünden dün akşama kadar Mudanya'da üç müttefik hükümetin mümessilleriyle mura-hassımız Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa arasında müzakerat cereyan etti. Bu müzakerat esnasında takarrür eden mukavele-i askeriye, üç general tarafından müstainen billâh murahhasımız tarafından bu sabah saat altıda imza edildi. Bu bapta İsmet Paşa Hazretleri tarafından Başkumandan Paşa Hazretlerine çekilen telgrafname ile mukavele-i askeriye metnini Meclisi Alinize arz ediyorum.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey mukavele ile ilgili mecliste şu konuşmayı yapmıştır:

“Arkadaşlar bu Mukavele-i Askeriye ile Misak-ı Millîmizin tamamen tahakkukuna doğru bir adım daha atılmış oluyor. Cenabı Hakk'a bin şükür ki; bundan bir buçuk ay sonra, zulüm ve işkence altında inliyen Trakya'mız kurtulacak, o da Büyük Millet Meclisi'nin idaresi altına girecektir. Üç müttefik hükümetin bizlere Sulh Konferansında Misak-ı Millîmizdeki hukuk ve metalibimizin tamamiyle tahakkuk edeceğine dair verdikleri valiler de tahakkuk etmek üzere. Bu mukavele-i askeriye-i memleketimizin menafiine yapılmış bir mukavele telâkki ediyoruz. Cenab-ı Hakk o metalibimizin de tahakkukunu kâriben bize göstermek nasibetsin. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Mudanya Konferansında gösterdiği sulhpervellikle, itidalpervlikle bir daha kendisinin sulha ne kadar âşık olduğunu ispat etti. Şurasını bu kürsüden tekrar söylemeye mecburum ki: Bütün bu muvaffakiyet başta Meclis, önde ordusu olduğu halde milletin bu âna kadar göstermiş olduğu azim ve metanetin eseridir. Millet bu azim ve metanetini metalibi millîyesinin istihsaline kadar gösterecek metalibi millîyesini istihsal ettikten sonra harabolun şehirlerimizin, ümrana pek ziyade muhtaç olan memleketimizin imarında gösterecektir. Cihanı medeniyet bu halleri tamamen görüyor. Mudanya Mukavele-i Askeriyesiyle bir daha cihanı medeniyete karşı diyoruz ki; biz pek meşru, pek mukaddes haklarımızı istihsal için uğraşıyoruz. Onları istihsal ettikten sonra, Şark'ta sulhun bu defa da ispat ettiğimiz ve gösterdiğimiz vehile kuvvetine az çok güvenen bir âmili olacağız.”

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey; Şu malûmatı resmîyeyi arz ettikten sonra dostumuz Franklin Bouillon tarafından Başkumandanımız Paşa Hazretlerine çekilen telgrafi da müsaadenizle okuyacağım: “Ankara'da Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine. Size teşekkür ederim. Sulhu temin eyliyen zatı devletlerinin ve Büyük Millet Meclisi'nin sayesinde memleketiniz dünya nazarında bir kat daha teali etti. Bu akşam Fransa'ya hareket ediyorum. Her noktada sizinle mutabıkım.”

Sonuç

Millî Mücadele dönemi ve sonrasında izlenen Türk dış politikasının ilk hedefi bağımsız ve millî sınırlar içinde bir Türk devleti

kurmadır. Bu dönemin dış politika bakımından en önemli özelliği savaş ile diplomasinin birlikte yürütülmesi olmuştur. Zira kazanılan her zaferden sonra Ankara Hükümeti diplomaside daha da güçlenmiş ve emperyalist güçler tarafından dayatılan Sevr şartları her defasında en sert bir şekilde ret edilmiştir. Bir taraftan Sovyet Rusya'nın desteğini alan yeni devlet, diğer taraftan Avrupa devletleri ile şartları eşit müzakere ortamı kurmaya çalışmış ve bağımsızlık noktasında hiçbir konuda taviz vermemiştir. Türkiye için Türk vatanı Misak-ı Millî ile çizilen sınırlardır ve Türk halkı bu sınırlar içerisinde vatan topraklarını ve egemenliğini korumayı kendine görev bilmıştır.

Türkiye'de millî bir devlet kurmak düşüncesi ve bu maksatla girişilen mücadelenin, Türkiye dışında sömürge ya da yarı sömürge statüsünde bulunan ülkeler üzerinde de önemli etki yapmıştır. Millî Mücadele emperyalizme karşı girişilmiş bir mücadeledir. Bu mücadele sonunda kazanılan zafer sömürgecilğe karşı dünyada emsalsiz bir örnek teşkil etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dış politikasının esaslarını tespit ederken, uluslararası ilişkileri etkileyen ilkeler ile milletin millî çıkarlarını göz önünde bulundurmuş, uluslararası ilişkilerde Misak-ı Millî ve tam bağımsızlık temel ilke olmuştur. Türkiye Millî Mücadeleden sonra da bağımsızlığını bu gerçekçi dış politika sayesinde koruyabilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Türk topraklarının işgaline karşı yürütülen mücadele ve yeni devletin kuruluş sürecinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin diğer ülkelerle temaslarını 1 Mart 1921 tarihinde mecliste yaptığı konuşmasında şu şekilde açıklamaktadır.⁴⁹

"...Meclisimiz ve meclisimizin hükümeti savaşçı ve maceraperest olmaktan uzaktır. Tersine sulh ve selameti tercih eder. Bilhassa insani, medeni ideallerin hasıl olmasına fevkalade taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek doğu ve gerek batı alemleriyle daima iyi münasebet ve dostluk noktaları ararlar... Batı âlemine gelince: İtilaf

Devletleri'nden bazıları ile zaman zaman yarı resmi temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimiz menfaatlerini temin etmek şartıyla dünya sulh ve sükununa hizmet etmek çaresi aranmıştır. İngiliz siyasi temsilcileri bizim barışsever maksatlarımızı daima görmezlikten gelmiştir. Ancak milletimizin bir senelik mücadelesi neticesinde mevcudiyet ve istiklalini müdafaa etmek hususundaki azim ve kararının sarsılmaz olduğu fiilen sabit olduktan sonra milletimiz İstanbul'da padişahın huzuru ile toplanılarak saltanat şurasında ayağa kalkmak suretiyle alınan karara dayanılarak İstanbul Hükümeti'nin kabul ettiği Sevres Anlaşması'nın altındaki idam kararının imhakar mahiyetini idrak ettiğini ve buna Türkiye'de tatbik mahalli olamayacağını büyük mücadelesiyle maddeten isbata muvaffak olduktan sonra nihayet itilaf siyasi temsilcileri bizimle görüşmeye lüzum hissetmiştir."

Mustafa Kemal Paşa, 1922 yılında yaptığı konuşmasında da⁵⁰ "Amerika, Avrupa ve bütün medeniyet dünyası bilmelidir ki, Türkiye halkı her medenî ve kabiliyetli millet gibi, kayıtsız şartsız hür ve bağımsız yaşamaya kesin karar vermiştir. Bu meşru kararı bozmağa yönelen her kuvvet, Türkiye'nin ebedî düşmanı kalır. Bu hususta insaniyet ve medeniyet âleminin temiz vicdanı, muhakkak Türkiye ile beraberdir." sözleri ile Türk milletinin özgürlük ve bağımsızlığından asla taviz vermeyeceğini ifade etmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden hareketle mecliste yapılan tüm çalışmalar bağımsız bir devlet ideali ve Misak-ı Millî politikası çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Özellikle Yusuf Kemal Bey'in Hariciye Vekili olarak bu konulardaki hassasiyeti meclisteki tüm oturum ve görüşmelerde yaptığı konuşmalarda açıkça gözükmektedir. Bu yönü ile yeni kurulacak devletin dış politikasının belirlenmesi ve uygulanmasında Mustafa Kemal Paşa'ya en yakın isimlerden biri de Yusuf Kemal Bey olmuştur.

Yusuf Kemal Bey Birinci Meclis çalışmalarında özellikle Hariciye Vekili olarak daha pek çok faaliyette bulunmuş ve meclis çalışmalarına katılmıştır. "İzmit Milletvekili

⁴⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 215-216.

⁵⁰ Kocatürk, 1999: 127.

Sırrı Beyin, Emir Faysal'ın Irak Emirliğine Dair Sualine Cevabı,⁵¹ “Siverek Milletvekili Mustafa Lûtfi Beyin, Vrangel Ordusuna Dair Sualine Tahrirî Cevabı”,⁵² “Trabzon Milletvekili Nebizâde Hamdi Beyin, Paris Mümessili Ferid Beyin Beyanatına Dair Sualine Tahrirî Cevabı”,⁵³ “İzmit Milletvekili Sırrı Bey'in Anadolu İçin Yapılan Pontus Propagandası Hakkında Sualine Şifahi Cevabı”,⁵⁴ “16 Mart 1336 Tarihinden İtibaren İstanbul Hükümetince Aktedilen Bircümle Mukavelât, Uhudat ve Sairenin Keenlem-yekûn Addi Hakkındaki Kanun Münasebetiyle Sözleri”,⁵⁵ “Elviye Selâse'ye Bir Heyeti Tahkikiye Gönderilmesine Dair Takrir Münasebetiyle” Sözleri,⁵⁶ “Fransızlar Tarafından Tahliye Edilmiş Yerlerde Affı Umumi İlân Edilmesine Dair Kanun” münasebetiyle sözleri,⁵⁷ “Avrupa Seyahatine Çıkacağı İçin Kendisine İtimat Beyan Edilmesine Dair” sözleri,⁵⁸ “İtilâf Devletlerinin Mütareke Tekliflerine Verilen Cevabi Nota” münasebetiyle sözleri,⁵⁹ bu çalışmaların başlıcalarıdır.

Ayrıca, Yusuf Kemal Bey Birinci Meclis çalışmaları boyunca özellikle kapalı oturumlarda farklı konularda söz alarak beyanatta bulunmuş ve meclis çalışmalarında fikir beyan etmiştir. Bu konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

- “Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in Avrupa'ya Azimeti” münasebetiyle sözleri,⁶⁰

- “Vazife-i Mahsusa ile Ukrayna'ya Gidecek Heyetin Masarifi Zaruriyesine Karşılık Olmak Üzere 1922 Senesi Hariciye Vekâleti

Bütçesine Mevzu Tahsisat Kanununa Müzeyyel Kanun Layihası” münasebetiyle sözleri,⁶¹

- “Vazife-i Mahsusa İçin Ukrayna'ya Gidecek Heyet Azasından Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey'in İstifasının İstirdadı” hakkında konuşması,⁶²

- “Antalya Milletvekili Mustafa Bey'in, İtalya Hariciye Nazırı ile Vukubulan Müla-kat ve İtalyan Metaübah Hakkında Ahmet Muhtar Beye Verilmesi Bahis Konusu Listeye Dair Suâl Takriri” münasebetiyle sözleri,⁶³

- “İzmit Milletvekili Sırrı Beyin, Söke'nin İtalyanlar Tarafından Tahliyesinden Hükümetin Ne Vakit Haberdar Olduğu ve Tahliyede Maksudı Siyasi Bulunup Bulunmadığına Dair Suâl Takriri” münasebetiyle sözleri,⁶⁴

- “İzmir Milletvekili Mahmut Esat Beyin, Babıâli Tarafından İtalyanlara Şimendifer, Maden Vesair ve İşletme Hakları Verildiğinin Derece Sıhhati, Böyle Haklar Verilmiş ise Bunun İtalya Devleti Nezdinde Protesto Edilip Edilmediği ve Babıâli'ye Milletlerarası Hiçbir Vaz'ı Hukukisi Bulunmadığı Hakkında İhtaratta, Bulunup Bulunulmadığına Dair Suali” münasebetiyle konuşması,⁶⁵

- “Memleketimizdeki Ekalliyetlere Mezalim İcra Edildiği İddiası ve İngiltere'nin Teşebbüsü ile Beynelmîlel Bir Heyeti Tahki-

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 29.08.1921, Cilt 12, İçtima 68: 102.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, 10.10.1921, Cilt 13, İçtima 90: 131.

⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, 21.09.1922, Cilt 23, İçtima 106: 134.

⁵⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 24.11.1921, Cilt 14, İçtima 116: 316.

⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 06.05.1920, Cilt 1, İçtima 12: 224-227.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 07.11.1921, Cilt 14, İçtima 106: 119.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 05.12.1921, Cilt 15, İçtima 122: 19-20.

⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 04.02.1922, Cilt 16, İçtima 154: 211.

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 22.04.1922, Cilt 19, İçtima 32: 353.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 02.02.1922, Cilt 2, İçtima 153: 672-675.

⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 25.04.1922, Cilt 3, İçtima 34: 294-297-299-300.

⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, 27.04.1922, Cilt 3, İçtima 35: 308.

⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, 11.05.1922, Cilt 3, İçtima 42: 357-359.

⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 11.05.1922, Cilt 3, İçtima 42: 357.

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 18.05.1922, Cilt 3, İçtima 44: 365-366.

kiye Teşkilî İstikametinde Yürütülen Hareketi Protesto için Haricîye Encümenince Hazırlanan Metin” münasebetiyle sözleri,⁶⁶

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

Kitaplar

Atatürk, Mustafa Kemal, (1986), *Nutuk*, Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2006), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Çelik, Nermin ve Öncel, Öztan (2008), *Hekim, Siyasetçi ve Diplomat Olarak Dr. Nihat Reşat Belge*, Türkiye Klinikleri Med Ethics.

Çoker, Fahri (1994), *Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem, 1919-1923, Birinci Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Cilt 3, Ankara: TBMM Yayınları.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem (2013), *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Jaeschke, Gotthard (1991), *Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çeviren: Cemal Köprülü), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Kocatürk, Utkan (1999), *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Kocatürk, Utkan (2005), *Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşmeler, Araştırmalar, Belgeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Sonyel, Salahi, R. (2003), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Soysal, İsmail (1989), *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Sükan, Bige (1994), *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri 1919-1922*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tansel, Selahattin (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt IV, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tengirşek, Yusuf Kemal (1981), *Vatan Hizmetinde*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Türkgeldi, Ali Fuat, (1948) *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara: Türk Devrim Tarihi Enstitüsü.

TBMM Arşivi, *Birinci Dönem Milletvekilleri Muamele Defteri*.

TBMM Arşivi, Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in 266 nolu sicil dosyası.

Makaleler

Akan, Erkin, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Londra Konferansı” *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl 16, Sayı 24, s252.

Kara, Bülent, “Savaşa Hazırlayan Barış Konferansı Londra Konferansı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 145.

Öztoprak, İzzet (Kasım 1955), “Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyan-ı Müzakeratı”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 33, S.586.

Sonyel, Salahi R. (Mayıs 1976), "Malta'ya Sürgün Edilen Türk Aydınları", *Toplumun Sesi*, Sayı: 39, s.18.

Yakupoğlu, Cevdet (2007), “Bir Sürgün Kahramanı Abdülhad Nuri Bey: Hayatı, Eserleri ve SelçukluBeylikler Tarihi Üzerine Çalışmaları”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 21, Bahar, ss. 169-189.

⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 15.06.1922, Cilt 3, İçtima 57: 453-456, 463-466, 471-481.

